

CILVĒKTIESĪBAS LATVIJĀ

2001. GADĀ

2002. gada marts

CILVĒKTIESĪBAS LATVIJĀ 2001. GADĀ

LATVIJAS CILVĒKTIESĪBU UN ETNISKO STUDIJU CENTRS

CILVĒKTIESĪBAS LATVIJĀ 2001. GADĀ

© Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs

Starptautiskās Helsinku Cilvēktiesību federācijas daliborganizācija

Alberta iela 13, Rīga LV 1010

tel. 371-7039290

fax: 371-7039291

e-pasts: office@humanrights.org.lv

Izdevums sagatavots iespiešanai: SIA *Puse Plus*

ISBN 9984-9359-5-7

SATURS

Priekšvārds	6
Cilvēktiesības Latvijā 2001. gada	7
Ievads	7
Vēlēšanas un politiskās tiesības	7
Nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi	9
Vārda brīvība un masu saziņas līdzekļi	11
Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību	12
Spīdzināšana, pazemojoša apiešanās un tiesībsargājošo institūciju darbinieku dienesta pilnvaru pārsniegšana	13
Jauniesaukto tiesības	13
Apstākļi ieslodzījuma vietās	14
Mazākumtautību tiesību aizsardzība	15
Pilsonība	18
Neiecietība, ksenofobija, rasu diskriminācija un naida kurināšana	19
Bēgļu un patvēruma meklētāju tiesību aizsardzība	21
Kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci	21
Sieviešu tiesības	22
Bērnu tiesības	23
Garīgi slimo tiesības	25
Pacientu tiesības	27
1. pielikums Pārskats par LCESC juridisko palīdzību 2001. g.	29
2. pielikums Informācija par LCESC aktivitātem 2001. g.	31
3. pielikums Izvilumi no starptautiskajam un Eiropas cilvēktiesību normām	43

PRIEKŠVārds

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (LCESC) ir sagatavojis un izdevis ziņojumu *Cilvēktiesības Latvijā 2001. gadā* ar Atvērtās sabiedrības institūta (Budapešta) finansiālu atbalstu. Esam pateicīgi par šā un citu finansētāju atbalstu LCESC 2001. gadā, taču tikai centrs uzņemas pilnu atbildību par pārskatā izteiktajiem viedokļiem. LCESC ir Starptautiskās Helsinku Cilvēktiesību federācijas dalīborganizācija, un daļa no sagatavotā materiāla saīsinātā veidā tiks publicēta Starptautiskās Helsinku Cilvēktiesību federācijas gadagrāmātā.

Šogad *Pārskatā* ieviesām pāris jauninājumus – tas ir ievērojami garāks nekā iepriekšējos gados un tam ir jauns pielikums “Izvilumi no starptautiskajiem un Eiropas cilvēktiesību standartiem”. Ceram, ka publicējot dažus no standartiem, ko izmantojam, lai analizētu cilvēktiesību stāvokli valstī, varēsim veicināt arī sabiedrības izglītību šajā sfērā. *Pārskata* regulārie lasītāji noteikti pamanīs, ka iepriekšējā trīs valodu (latviešu, angļu, krievu) vietā *pārskats* šogad iznāk tikai divās valodās. Mēs pieņemām grūto lēmumu netulkot *pārskatu* arī krieviski, jo tas kļūst arvien garāks un tulkošanas un rediģēšanas procesa rezultātā arvien ilgāk aizkavējas izdošana. Turklāt, pēc mūsu novērojumiem, liela daļa krievu varianta lasītāju var tikpat viegli lasīt latvisko vai angļisko versiju.

Mēs nepretendējam uz visaptverošu cilvēktiesību stāvokļa atspoguļojumu Latvijā 2001. gadā. Apkopotais materiāls norāda uz mūsu specializācijas jomām, un, mūsaprāt, visaktuālākajiem cilvēktiesību jautājumiem. Mēs pievēršamies galvenokārt pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kaut arī esam pieskārušies sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām sadaļā par sievietēm, garīgo slimību, bērnu un pacienta tiesībām.

Pārskatā lielākoties neesam atsaukušies uz informācijas avotiem, jo tas būtu apgrūtinājis teksta uztveršanu, tomēr atsevišķās vietās tekstā norādām uz avotu. Sagatavojot šo pārskatu, izmantojām virkni materiālu, t.sk. preses, individu, citu NVO un starptautisko organizāciju, kas darbojas Latvijā, sniegto informāciju. Esam arī izmantojuši dažādu ministriju un departamentu oficiālos datus un informāciju.

Vēlamies izmantot izdevību un pateikties mūsu finansētājiem un partneriem 2001. gadā – Atvērtās sabiedrības institūtam, Sorosa fondam – Latvija, Fridriha Naumaņa Fondam, EDSO misijai Latvijā un ASV vēstniecības Demokrātijas komisijai.

Nils Muižnieks

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra direktors

CILVĒKTIESĪBAS LATVIJĀ 2001. GADĀ

Ievads

2001. gadā aktuālākās cilvēktiesību problēmas Latvijā būtiski neatšķirās no iepriekšējiem gadiem: lielais neizskatīto lietu skaits tiesās un no tā izrietošie ilgie pirmstiesas apcietinājuma termiņi. Tomēr Latvija saskārās arī ar jauniem un bistamiem izaicinājumiem preses brīvībai un tieslietu sistēmai – žurnālista un tiesneša slepkavības. Tāpat kā pagājušajā gadā bažas turpināja izraisīt valodas politika un tās sekas mazākumtautību tiesību jomā, kā arī tiesību uz privāto dzīvi un vārda brīvības jomā. Galvenie panākumi bijuši jaunā Darba likuma pieņemšana, kas ietver spēcīgas pretdiskriminācijas normas, un vairāku pasākumu īstenošana, lai veicinātu Latvijas lielās nepilsoņu daļas naturalizāciju. Arvien svarīgāki kļuva juridiskie mehānismi cilvēktiesību aizsardzībā, jo Eiropas Cilvēktiesību tiesa sāka izskatīt no Latvijas iedzīvotājiem saņemtās sūdzības, kā arī Latvijas Satversmes tiesa sāka izskatīt individuālu iesniegtās sūdzības. Turklāt Saeima pieņēma jaunu Administratīvā procesa likumu, kas cilvēktiesību aizstāvjiem pavērs jaunas iespējas.

Vēlēšanas un politiskās tiesības

2001. gadā asas diskusijas izraisīja Latvijas prakse pieprasīt latviešu valodas zināšanas deputāta kandidātiem. Saskaņā ar Saeimas vēlēšanu likumu un Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likumu, deputāta kandidātam, kas nav beidzis latviešu mācībvalodas skolu vai divpļūsmu skolas latviešu pļūsmu, jāapliecina savas valsts valodas zināšanas augstākajā (trešajā) līmenī. Lai arī šī prasība ir bijusi spēkā kopš deviņdesmito gadu vidus, jautājums politiski aktuāls kļuva, pateicoties pāris sūdzībām, ko Latvijas iedzīvotāji iesnieguši starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās, kā arī Eiropas Drošības un sadarbības organizācijai (EDSO). Starp priekšnoteikumiem, kas ietverti vadlīnijās veiksmīgai EDSO misijai Latvijā slēgšanai, bija valodas prasību deputāta kandidātiem atcelšana. Šis vadlīnijas tika apstiprinātas jau 2000. gada novembrī Austrijas prezidentūras laikā, taču kļuva par diskusiju objektu tikai 2001. gada beigās, kad pieauga spiediens slēgt EDSO misiju Latvijā.

25. jūlijā Apvienoto Nāciju Cilvēktiesību komiteja pieņēma viedokli (CCPR/C/72/D/884/1999) par sūdzību no Latvijas. Tajā tika apstrīdētas valodas prasības deputāta kandidātiem, tās dēvējot par diskriminējošām. Sūdzības autore bija Antoņina Ignatāne, kas nepietiekamo valsts valodas zināšanu dēļ no deputāta kandidātu saraksta tika svitrota pirms 1997. gada pašvaldību vēlēšanām. A. Ignatāne uzskatīja, ka Latvija pārkāpusi Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 2. pantu

(diskriminācijas aizliegums) un 25. pantu (tiesības vēlēt un tikt ievēlētām). ANO Cilvēktiesību komiteja tam pievienojās, atzīmējot, ka "Komiteja uzskata, ka sūdzības autore ir pakta 25. panta savienojumā ar pakta 2. pantu pārkāpuma upuris". Tomēr komitejas viedokli uzmanība vērsta ne tikai uz lietas būtību, bet arī uz procedūru. Tiek norādīts, ka "viena inspektora lēmums, kas tika pieņemts dažas dienas pirms vēlēšanām un bija pretējs pirms dažiem gadiem latviešu valodas speciālistu komisijas uz nenoteiktu laiku izsniegtajam valodas zināšanas sertifikātam, vēlēšanu komisijai bija pietiekams, lai svitrotu autori no kandidātu saraksta pašvaldību vēlēšanām".

23. oktobri Saeimas opozīcijas frakcija "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā" iesniedza priekšlikumu likumu grozījumiem, lai atceltu valodas prasību Saeimas un pašvaldību vēlēšanu likumos. Valdošās koalīcijas deputāti tos noraidīja. 6. novembrī valdība grozīja Ministru kabineta noteikumus, atceļot valodas inspektoru tiesības pārbaudīt deputāta kandidātu valodas prasmes atbilstību apliecībā norādītajam līmenim. Pēc valdības noteikumu grozījumu pieņemšanas valodas inspektori ir tiesīgi pārbaudīt tikai valsts valodas zināšanu apliecību autentiskumu. Noteikumi arī paredz iespēju atjaunot zaudētu vai bojātu apliecību arī pēc iepriekš noteiktā viena gada termiņa.

Jautājums par vēlēšanu likumu grozījumiem gada beigās vēl nebija atrisināts, un 6. decembrī Valsts prezidente paziņoja, ka valodas prasības ir "nedemokrātiskas" un ka viņa drīzumā varētu ierosināt likumu grozījumus valodas prasību atcelšanai. Decembra vidū prezidente sasauca cilvēktiesību un starptautisko tiesību ekspertu grupu, lai izvērtētu valodas prasību atbilstību Satversmei un Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā. Lidz gada beigām Saeima šajā jautājumā vēl nebija pieņēmusi nekādu lēmumu. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa vēl nebija izsludinājusi ilgi gaidīto lēmumu par lietu (Podkolzina pret Latviju), kurā bijusi Saeimas deputāta kandidāte sūdzas par liegumu kandidēt nepietiekamas valsts valodas prasmes dēļ.

Valodas prasības izraisīja strīdus arī pēc 11. marta pašvaldību vēlēšanām, kad Valsts valodas centra darbinieki pārbaudīja jaunievēlētā Daugavpils pilsētas mēra Riharda Eigima un Rīgas domes 6 deputātu latviešu valodas prasmi. R. Eigims piekrita pierādīt valodas prasmi, noliekot atkārtotu eksāmenu, taču seši Rīgas domes deputāti atteicās to darīt.

Lai gan vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās bija visai augsta (piedalījās 62% vēlētāju), Centrālās vēlēšanu komisijas amatpersonas un neatkarīgie novērotāji konstatējuši nopietnus pārkāpumus vairākos vēlēšanu iecirkņos. Vēlēšanu naktī 4. Majoru vēlēšanu iecirknī Jūrmalā vēlētāju saraksti pazuda. Izmeklēšanas rezultāti gan pēc tam liecināja, ka nekāda falsifikācija nav notikusi. Nopietnākas problēmas atklātas Preiļu rajonā, kā arī Viestura

pagastā netālu no Bauskas un Ilūkstē, kur ziņas par balsu pirkšanu un citiem pārkāpumiem lika tiesai anulēt vēlēšanu rezultātus un minētajās vietās rīkot atkārtotas vēlēšanas.

Personas, kas pieder pie milzīgās Latvijas nepilsoņu kopienas (skat. sadaļu "Pilsonība"), notikušajās pašvaldību vēlēšanās nevarēja vēlēties vai tikt ievēlētas. Rīgas apmeklējuma laikā maija sākumā Eiropas Padomes ģenerālsēdētārs Valters Švimmers aicināja Latviju dot vēlēšanu tiesības nepilsoņiem pašvaldību līmenī. Līdzīgu aicinājumu agrāk bija izteicis Baltijas Jūras valstu padomes komisārs par demokrātiskajām institūcijām un cilvēktiesībām.

Nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi

2001. gadā Latviju satrauca ārkārtējs un nebijis notikums – tiesneša slepkavība. 15. oktobrī nezināms uzbrucējs, lietojot paštaisītu automātu un pistoli, nogalināja Jāni Laukrozi – Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu kolēģijas priekšsēdētāju. J. Laukroze bija atbildīgs par Rīgas apgabaltiesā ienākušo krimināllietu izskatīšanas organizāciju un to iedalīšanu tiesnešiem. Pēc amatpersonu domām, šī slepkavība saistīta ar tiesneša profesionālo darbību. 16. oktobrī valdība izsludināja 10 000 latu lielu atlīdzību par ziņām, kas varētu palīdzēt atklāt slepkavību, kā arī piešķīra J. Laukrozes ģimenei 50 000 latu pabalstu. Līdz gada beigām tiesību aizsardzības iestādes atklāja četras lielas ieroču glabātavas, taču vainīgais netika atrasts.

2001. gadā par nozīmīgu cilvēktiesību aizsardzības instrumentu kļuva Satversmes tiesa (ST), jo kopš 1. jūlija tajā par savu pamattiesību pārkāpumiem tiesības sūdzēties ir arī privātpersonām (gan fiziskām, gan juridiskām). 2001. gada otrajā pusē ST saņēma 314 privātpersonu iesniegumus, no kuriem 121 iesniegums tika nodots izskatīšanai tiesas kolēģijām. Ierosināja 14 lietas, un trijās no tām tiesa līdz gada beigām jau bija pasludinājusi spriedumu: Jutas Mencenas sūdzībā par uzvārda latviskošanu (skat. sadaļu "Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību"), Andra Ķiploka (notiesāta "Pērkoņkrusta" organizācijas dalībnieka) sūdzībā par atteikumu izmaksāt kompensāciju par apcietinājumā pavadīto laiku, kā arī Kaspara Zandberga un Aivara Andersona sūdzībā par pienesumu aizliegumu cietumos (skat. sadaļu "Apstākļi ieslodzījuma vietās"). Lielais pieteikumu skaits liecina, ka personām līdz šim nav bijis iespējams pienācīgi aizstāvēt savas tiesības. Satversmes tiesa gan atteikusies pieņemt daudzas sūdzības, jo tajās lūgts pārskatīt lietas kā pēdējās instances tiesai. Tas liecina par ST funkciju neizpratni, taču reizē norāda uz neskaidrībām ST likumā. 19. pants nosaka: "Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) var iesniegt tikai tad, ja ir izmantotas visas iespējas aizstāvēt minētās tiesības ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem (..) vai arī tādu nav," taču reizē arī norāda,

ka Satversmes tiesa "var lemt" par šāda pieteikuma izskatīšanu, "ja konstitucionālās sūdzības (pieteikuma) izskatīšana ir vispārvarīga". Nav skaidrs, lietas "vispārvarīguma" kritērijs, līdz ar to ir stridīga vairāku sūdzību noraidīšana (piemēram, skat. sadaļā "Vārda brīvība un masu saziņas līdzekļi" aprakstīto Gurova lietu).

Pārējās Latvijas tiesas joprojām ir pārslogotas, un tas kalpo par cēloni ilgām pirms-tiesas apcietinājuma termiņiem, kā arī aizskar tiesības uz savlaicīgu un taisnīgu tiesu. Piemēram, pirmās instances tiesas 2001. gadā izskatīšanai bija saņēmušas 11 854 krimināllietas, bet līdz gada beigām vēl nebija izskatījušas 5637 lietas. 1456 krimināllietās apsūdzēti nepilngadīgie, un 622 no tām līdz gada beigām nav izskatītas. Savukārt apelācijas instances tiesas saņēmušas 1311 lietas, bet līdz gada beigām nav izskatījušas 641 lietu.

Valsts nespēja saprātīgā laikā nodrošināt efektīvu tiesas procesu pamudinājusi daudzus iedzīvotājus vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā (ECT), kas 2001. gadā pieņēma pirmos lēmumus attiecībā uz Latviju. Lai gan ECT 2001. gadā no Latvijas saņēma vairāk nekā 200 sūdzību, tomēr tā lūdza Latvijas valdību komentēt tikai aptuveni desmito daļu, pārējās atzīstot par nepieņemamām. Lielākā daļa pieņemto lietu attiecas uz Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECK) 6. panta (tiesības uz taisnīgu tiesas procesu) un ECK 8. panta (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) iespējamiem pārkāpumiem. Pirmais ECT lēmums attiecībā uz Latviju bija 18. oktobrī pieņemtais mierizligums, kura rezultātā Nina Kulakova, saņēma Ls 5000 lielu kompensāciju par 6. pantā paredzēto tiesību pārkāpumu. Tas bija pirmais signāls Latvijas juridiskajai un politiskajai elitei par ECT nozīmi, kā arī finansiālajiem zaudējumiem, ko var radīt gausā tiesu sistēmas reforma.

25. oktobrī Saeima galīgajā lasījumā pieņēma trīs gadus veidoto Administratīvā procesa likumu (APL), kas stāsies spēkā 2003. gada 1. jūlijā. Šā likuma uzdevums ir aizsargāt privāttiesību subjektus no publisko tiesību subjektu izdarītiem viņu tiesību un likumisko interešu aizskārumiem. APL regulēs individuālo administratīvo aktu izdošanu un apstrīdēšanu valsts pārvaldes iestādēs, kā arī to pārsūdzēšanu tiesā. Jaunais likums nodrošina personu tiesības izklāstīt savu viedokli, aizstāvēt savu sūdzību ar pārstāvja palīdzību, prasīt intereses aizskarošā administratīvā akta tiesisko pamatojumu u.c. Jaunums ir arī tiesības prasīt atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, kas nodarīts ar administratīvo aktu. Pats galvenais procesuālais princips ir tiesas pienākums noskaidrot objektīvo patiesību – atšķirībā no civilprocesa, kur noteicošais ir sacikstes princips. Lai šis likums darbotos efektīvi, gan ierēdņiem, gan juristiem nepieciešama papildu izglītošana un izpratnes veicināšana.

13. jūnijā Saeima atkārtoti uz četrus gadus Valsts cilvēktiesību biroja (VCB) direktora amatā ievēlēja Olafu Brūveru. O. Brūvers ieguva nepieciešamo balsu skaitu (47 – klātesošo vairākums), saņemot atbalstu ne tikai no valdošās nacionāli labējās partijas “Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK, bet arī no opozīcijā esošajiem sociāldemokrātiem un “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā”. Vājš atbalsts O. Brūveram pēc pirmā šajā postenī pavadītā termiņa izskaidrojams ar biroja vadības krīzi 1998. gadā, kā arī vietējo un starptautisko cilvēktiesību ekspertu izteikto kritiku par biroja mandāta neaktīvo izmantošanu. 2001. gadā sākās publiskas pārrunas par nepieciešamību veidot atsevišķu ombudsmena amatu vai arī paplašināt VCB mandātu. Iesaistoties šajā diskusijā, ANO Attīstības programma un EDSO misija Latvijā izveidoja ekspertu misiju, lai izvērtētu, kā stiprināt VCB un Latvijā attīstīt ombudsmena funkcijas. Līdz gada beigām tomēr netika pieņemts nekāds lēmums attiecībā uz ombudsmena funkciju attīstību Latvijā un īstenotas tika tikai dažas ekspertu rekomendācijas.

Vārda brīvība un masu saziņas līdzekļi

Žurnālista slepkavība un masu saziņas līdzekļu darbības ierobežojumi Daugavpilī 2001. gadā izraisīja satraukumu par vārda brīvību. 15. novembrī nezināmi uzbrucēji smagi piekāva Liepājas laikraksta “Kurzemes Vārds” kriminālo ziņu žurnālistu Gundaru Matisu, kurš no gūtajiem miesas bojājumiem 28. novembrī mira. Policija, kas līdz gada beigām vēl nebija pabeigusi šīs lietas izmeklēšanu, ir izvirzījusi versiju par notikušā iespējamu saistību ar organizēto noziedzību. Uzbrukuma laikā G. Matiss gatavoja rakstu par alkohola kontrabandu Liepājā.

Pēc martā notikušajām pašvaldību vēlēšanām, kuru rezultātā par Daugavpils pilsētas domes priekšsēdētāju kļuva populistiskais uzņēmējs Rihards Eigims, vairākas jaunievēlētās domes darbības izraisīja satraukumu par mediju brīvību. 3. aprīlī Daugavpils dome maksātnespējīgajai SIA “Daugavpils televīzijas studija” nolēma atsavināt visas pašvaldībai piederošās televīzijas iekārtas. Daugavpils dome ir minētās telekompānijas dibinātāja un lielākā daļa īpašniece. Savu lēmumu dome pamatoja ne tikai ar uzņēmuma finansiālo stāvokli, bet arī ar to, ka Daugavpils televīzija nepietiekami atspoguļojusi pilsētas notikumus un domes darbību. Oktobrī Daugavpils televīzijas direktora vietā tika iecelta domes amatpersona. Daži vietējie žurnālisti uzskata, ka pēc jūlijā pieņemtā Daugavpils domes lēmuma “Par žurnālistu akreditāciju” ir faktiski neiespējami saņemt informāciju no pašvaldības nodaļu un uzņēmumu amatpersonām. Tās atsaucas uz domes ētikas kodeksu, kurā ir teikts, ka “domes darbiniekiem ir jāievēro konfidencialitāte”.

Latvijas Satversmes tiesa procesuālu iemeslu dēļ noraidīja pirmo mēģinājumu apstrīdēt Radio un televīzijas likumā ietvertos valodas ierobežojumus. Likuma 19. pants nosaka, ka

privāto raidorganizāciju programmās raidlaika apjoms svešvalodās nedrīkst pārsniegt 25% no raidlaika kopapjoma diennaktī. 9. augustā mediju grupas "Business & Baltija" īpašnieks Vladimirs Gurovs iesniedza Satversmes tiesā sūdzību ar lūgumu izvērtēt valodas ierobežojumu atbilstību Latvijas Satversmei, kā arī normām par vārda brīvību, kas ietvertas Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Nacionālā radio un televīzijas padome ir vairākkārt sodījusi radiostaciju "Business & Baltija" par valodas ierobežojumu pārkāpšanu un iesniegusi tiesā prasību par radiostācijas licences anulēšanu. 29. augustā Satversmes tiesa noraidīja V. Gurova sūdzību, uzskatot, ka šajā lietā nav izmantoti visi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi.

Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību

2001. gada 21. decembrī tika pasludināts visai pretrunīgs Satversmes tiesas spriedums par uzvārdu atveides noteikumu atbilstību Satversmes aizsargātajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Sūdzību iesniedza Jūta Mencena, kurai pēc laulībām ar Vācijas pilsoni *Mentzen* un viņa uzvārda pieņemšanas LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē tika izdota pase ar uzvārdu *Mencena*, oriģinālformu norādot tikai pases 14. lappusē – piezīmēs. Šāds uzvārda atveidojums nesakrīt ar ierakstu laulības apliecībā un krasi atšķiras no vīra uzvārda, radot ne vien praktiskus sarežģījumus, bet arī aizskarot privāto dzīvi. Pieteikumā tiesai J. Mencena norādīja, ka saskaņā ar Satversmes 116. pantu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot tikai gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Iesniedzēja uzskatīja, ka šāda uzvārda atveide nesasniedz nevienu no minētajiem mērķiem, tāpēc šis ierobežojums nav nedz leģitīms, nedz proporcionāls. Satversmes tiesa gan atzina, ka "noteikums par citvalodas personvārda (uzvārda) atveidi saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un tā rakstību, pamatojoties uz latviešu valodas normām, Latvijas izsniegtajās pasēs ir uzskatāms par privātās dzīves ierobežojumu", tomēr uzskatīja, ka šis ierobežojums sasniedz leģitīmu mērķi, "lai aizsargātu citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā un lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu". Tiesa gan neizskaidroja, kādā veidā uzvārda rakstība saistāma ar demokrātisko valsts iekārtu. Satversmes tiesa tomēr norādīja, ka valstij jā rūpējas par personvārdu stabilitāti. Līdz ar to nav pieļaujama vēlāka personvārdu pielīdzināšana rakstības normām, ja reiz jau veikta to atveide un ja persona pati to nevēlas. J. Mencena lietu pārsūdzēja Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

Spīdzināšana, pazemojoša apiešanās un tiesibsargājošo institūciju darbinieku dienesta pilnvaru pārsniegšana

2001. gada novembrī tika publiskots Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojums par situāciju Latvijas slēgta tipa iestādēs. Komiteja Latvijai apmeklēja 1999. gada janvārī (skatīt arī sadaļu "Garīgi slimo tiesības"). Vislielāko kritiku komiteja veltī policijas darbam. Ziņojumā minēts, ka "dažos gadījumos izmantotās vardarbības paņēmieni – smaga piekaušana, smacēšana, izmantojot plastmasas maisu vai gāzmasku, žņaugšana ar ģitāras stīgu, elektrošoka izmantošana nopratināšanas gaitā uzskatāma par līdzvērtīgu spīdzināšanai." Uz ziņojumu asi reaģēja iekšlietu ministrs Mareks Segliņš, masu saziņas līdzekļiem norādot, ka "viņi (komiteja) ir snieguši ziņas, kuras paši nevar pārbaudīt". Savukārt Ārlietu ministrijas valsts sekretārs Māris Riekstiņš ziņojumā ietvertu informāciju nosauca par "stipri fantastisku". Tikmēr Spīdzināšanas novēršanas komiteja gada beigās paziņoja, ka 2002. gadā tā atkal apmeklēs Latviju.

2001. gadā policijā tika atklāti vairāki korupcijas gadījumi. Organizētās noziedzības un koprūcijas apkarošanas birojs (ONKAB) darbinieki par dienesta pilnvaru pārsniegšanu un kukuļa izspiešanu no kādas personas aizturējuši bijušos Ogres Pašvaldības policijas darbiniekus. Aizdomās par šā nozieguma izdarīšanu jau iepriekš aizturēti divi Ogres Pašvaldības policijas darbinieki 2000. gadā. Jūlija sākumā par 4000 dolāru izspiešanu no kāda uzņēmēja Drošības policija aizturēja divus Smago noziegumu atklāšanas koordinācijas pārvaldes darbiniekus, kā arī Rīgas Galvenās policijas pārvaldes (RGP) 12. nodaļas (nodarbojas ar zagto mašīnu meklēšanu) policistu. Augustā Drošības policijas darbinieki ar 2000 ASV dolāru kukuli aizturēja Ventpils policijas Pārventas policijas priekšnieku Aleksandru Hižņaku. Augustā prokuratūra nodeva Rīgas apgabaltiesai krimināllietu, kurā par kukuļa izspiešanu apsūdzēti bijušais Rīgas GPP 22. nodaļas 2. zonas vecākais un bijušais Latgales priekšpilsētas kriminālpolicijas inspektors. Pirmo epizodi, tas ir, 7800 USD saņemšanu par kādas lietas izbeigšanu inkriminē tikai vienam policistam, bet otrā epizode, kas saistīta ar krimināllietas izbeigšanu pret kādu narkomānu, kuru turēja aizdomās par laupīšanu (3000 USD), tiek inkriminēta abiem.

Jauniesaukto tiesības

2001. gada 26. aprīlī nāvīgi tika piekauts Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku (NBS) Speciālo uzdevumu vienības (SUV) karavīrs Vladimirs Gromovs. Pēc mediķu atzinuma, nāves cēlonis bijusi sirds mazspēja. Vēlāk ekspertīzē tika noskaidrots, ka nāvi izraisījuši spēcīgi, mērķtiecīgi sitienu sirds rajonā t.s. "iesvētišanas" laikā. Specializētā vairāknozaru prokuratūra pēc notikušā 27. aprīlī ierosināja krimināllietu, bet par neapmierinošo

disciplīnu SUV Aizsardzības ministrs no amata atstādināja SUV komandieri Hariju Arnicānu. 2001. gada 16. augustā prokuratūra pēc Krimināllikuma 340. panta 2. daļas par ārpusreglamenta attiecībām galīgo apsūdzību uzrādīja 15 SUV karavīriem. Bez Gromova par cietušajiem tiek uzskatīti 28 karavīri. Paredzēts, ka Rīgas apgabaltiesa šo lietu skatīs 2002. gada martā.

Pēc notikušā incidenta ar AM rīkojumu nolemts obligātā militārā dienesta karavīrus vairs neiesaukt SUV, bet veidot to kā profesionālu vienību. Savukārt 15. novembrī Saeima grozīja Obligātā militārā dienesta likumu, aizliedzot iesaukt armijā agrāk sodītos un jauniešus bez pamatskolas izglītības. Likums tika papildināts arī ar pantu, ar kuru tiek pagarināts karavīra obligātais aktīvais militārais dienests par to laiku, kuru viņš par izdarītajiem pārkāpumiem pavadījis virssardzē.

Apstākļi ieslodzījuma vietās

2001. gadā Latvijā cilvēktiesību aktivistu kritiku turpināja izraisīt ārkārtīgi liels ieslodzīto skaits izmeklēšanas cietumos (3676 personas jeb 43% no ieslodzīto kopskaita), kā arī ilgstošā lietu izskatīšana, īpaši kasācijas instancēs. Februārī vairāki Matisa cietuma ieslodzītie uzsāka badastreiku, protestējot pret krimināllietu lēno izmeklēšanu. 2001. gada 31. decembrī Latvijas ieslodzījuma vietās atradās 8531 ieslodzītais, kas ir par 300 ieslodzītajiem mazāk nekā 2000. gadā. Pasaulē ieslodzīto skaita ziņā uz 100 000 iedzīvotāju Latvija no 14. vietas ir noslidējusi uz 17. vietu.

2001. gadā turpinājās progress cietumu sadzīves apstākļu uzlabošanā. Aprīlā beigās tika atklāts izremontētais Rīgas Centrālcietuma 2. korpuss, kurā kopš tā uzbūvēšanas 1905. gadā ne reizi nebija veikts kapitālais remonts. Novembrī tika atklāts arī izremontētais Matisa cietuma korpuss, kas pārveidots par izmeklēšanas izolatoru. Jaunajos korpusos kamerās izvietoti 2–6 ieslodzītie un uz katru ieslodzīto paredzēti 4 kvadrātmetri. Ieslodzīto vietu pārvaldes priekšnieks Vitolds Zahars informēja, ka 4500 no aptuveni 9000 ieslodzītajiem dzīvo civilizētos apstākļos.

Februāra beigās Dobeles rajona prokuratūra izdeva rīkojumu par Dobeles policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatora slēgšanu. Lēmums tika pamatots ar cilvēka cieņu pazemojošiem apstākļiem un tiesībsargājošo iestāžu darbinieku atteikšanos tur strādāt. Dobeles policijas izolatora jaunās telpas tika atklātas decembra beigās, un šajā laikā Valsts policijas priekšnieks Juris Rekšņa paziņoja, ka Eiropas standartiem atbilstošas prasības ir tikai 5 no 31 īslaicīgā aizturēšanas izolatora.

14. maijā spēkā stājās "Pagaidu noteikumi par aizdomās turēto, apsūdzēto, tiesājamo un notiesāto personu turēšanas kārtību izmeklēšanas cietumos." Noteikumos ietvertās normas liberalizē personu, kas atrodas izmeklēšanas cietumā, kontaktus ar ārpusauli. Noteikumi vienlaicīgi aizliedz pārtikas pienesumus ieslodzītajiem. Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja, ka pārtikas pienesumi ir novecojusi, no kara laikiem pārņemta norma, turklāt ar pārtiku cietumos tiekot ienestas narkotikas. Tomēr, jaunajiem noteikumiem stājoties spēkā, simptiem ieslodzīto pieteica badastreiku un atteicās no ēdiena, prasot atjaunot pārtikas pienesumus. Ieslodzītie norādīja uz augstajām cenām cietumu veikalos, trūcīgo radnieku nespēju pārskaitīt naudu ieslodzītajiem, kā arī uz cietumu nepietiekamo nodrošinājumu ar pārtiku. 2001. gada 19. decembrī Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā par pagaidu noteikumu atbilstību LR Satversmē garantētajām pamattiesībām uz spīdzināšanas, cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumu. Tiesa atzina, ka apcietināto pamattiesību ierobežošana pieļaujama vienīgi ar likumu vai uz likuma pamata, nevis ar iekšējām instrukcijām vai noteikumiem.

2001. gadā Latvijas cietumos pirmreizēji tika atklāti 243 HIV inficētie. 89% no tiem bija intravenozo narkotiku lietotāji, starp kuriem arī 14 nepilngadīgie. Cietumos atklātie HIV inficētie veidoja 30% no visiem valstī 2001. gadā atklātajiem HIV infekcijas gadījumiem. 2001. gadā Pārlielupes cietumā tika uzsākts pilotprojekts ar mērķi mazināt HIV inficēto skaitu.

Mazākumtautību tiesību aizsardzība

Lai gan valdība ir beidzot uzsākusi valodas apguves finansēšanu un sabiedrības integrācijas politikas īstenošanu, valodas politika joprojām uzskatāma par vienu no pretrunīgākajām politikas sfērām, kas ietekmēja mazākumtautību tiesības 2001. gadā. 14. jūnijā Saeima grozīja Administratīvo pārkāpumu kodeksu, paredzot sodus par 12 pārkāpumiem saistībā ar valodas politiku:

- Darba liguma noslēgšana ar darbinieku, kura valsts valodas zināšanu apjoms ir nepietiekams viņa profesionālo un amata pienākumu veikšanai un kurš nav uzrādījis normatīvajos aktos paredzētu dokumentu, kas apliecina valsts valodas zināšanas;
- Valsts valodas nelietošana profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā;
- Tulkojuma valsts valodā nenodrošināšana sēdēs vai citās darba sanāksmēs, ja normatīvais akts paredz nodrošināt tulkojumu;
- Valsts valodas lietošanas nenodrošināšana lietvedībā un dokumentos, ja normatīvais akts paredz valsts valodas lietošanu;

- Valsts valodā noformētu dokumentu nepieņemšana vai neizskatīšana, ja dokumenti atbilst iestādes, uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas kompetencei;
- Fizisko un juridisko personu ārstniecības, veselības aprūpes, sabiedriskās drošības un citu sabiedrisku pakalpojumu sniegšanas līgumu neslēgšana valsts valodā vai tulkojuma valsts valodā nepievienošana svešvalodā noslēgtam līgumam;
- Tulkojuma valsts valodā nenodrošināšana Latvijas teritorijā notiekošajos pasākumos, ja normatīvais akts paredz nodrošināt tulkojumu valsts valodā;
- Radio vai televīzijas raidījuma nenodrošināšana ar tulkojumu valsts valodā vai publiski demonstrējamas kinofilmas, videofilmas vai tās fragmentu neieskaņošanas vai nedublēšanas valsts valodā, vai oriģinālā skaņas pavadījuma nenodrošināšanas ar subtitriem valsts valodā, ievērojot spēkā esošās literārās valodas normas, ja normatīvais akts paredz šādu tulkojumu;
- Iestāžu, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) nosaukumu, kā arī pasākumu nosaukumu neveidošana vai nelietošanu valsts valodā, ja normatīvais akts paredz nosaukuma veidošanu un lietošanu valsts valodā;
- Zīmogu, spiedogu vai veidlapu tekstu neatveidošana valsts valodā, ja normatīvais akts paredz šos tekstus atveidot valsts valodā;
- Uzrakstu, izkārtņu, afišu, plakātu, paziņojumu vai citu ziņojumu nesniegšana valsts valodā, ja normatīvais akts paredz šo informāciju sniegt valsts valodā;
- Klajas necieņas izrādīšana pret valsts valodu.

Daudzas no šīm normām ir jāisteno, ievērojot Valsts valodas likumā iekļauto ierobežojumu “ja ir likumīgas sabiedrības intereses”, taču daudz būs atkarīgs no likuma demokrātiskas interpretācijas. Vairākas normas uzskatāmas par problemātiskām. Piemēram, norma, kas nosaka, ka darba devējs ir atbildīgs par personas ar nepietiekamām valodas zināšanām pieņemšanu darbā, istenojot Valsts valodas likumu, netaisnīgi iesaista uzņēmējus Valsts valodas likuma istenošanas kontrolē. Dažas normas ir neprecīzas un tādēļ atšķirīgi interpretējamas. Piemēram, nav precīzi saprotama un tiesu interpretācijas ziņā atstāta norma par “klajas necieņas izrādīšanu pret valsts valodu”. No cilvēktiesību viedokļa šāds skaidrības trūkums tik pretrunīgā jautājumā nav ieteicams un pat ir bīstams. Uz dažiem pārkāpumiem attiecinātie sodi ir neproporcionāli lieli – līdz 250 LVL.

2001. gada decembrī iekšlietu ministrs Mareks Segliņš paziņoja, ka finansiālu ierobežojumu dēļ noziegumus izmeklējošās iestādes nespēs garantēt prokuratūrai iesniedzamo dokumentu un lietu latvisko tulkojumu. Prokuratūra un tiesas ir norādījušas, ka pastāv grūtības saskaņā ar Valsts valodas likuma prasībām tulkot visus dokumentus latviešu valodā.

Pagājušā gada sākumā Izglītības un zinātnes ministrijas rokās nonāca atbildība par integrācijas procesā nozīmīgās Latviešu valodas apguves valsts programmas (LVAVP) darbību, kas paredz sniegt palīdzību mazākumtautībām pilnībā apgūt latviešu valodu. Sākotnēji programmas darbība gandrīz pilnībā balstījās uz ārvalstu donoru, piemēram, Apvienoto Nāciju Attīstības programmas (UNDP), Eiropas Savienības, kā arī divpusējo sadarbības partneru finansiālo atbalstu. 2001. gadā valdība kļuva par LVAVP aktīvu finansētāju, piešķirot tai 428 000 latu (aptuveni 680 000 USD). 2002. gadā valdība šai programmai piešķīra 426 000 latu.

Pēc vairāku gadu kavēšanās 6. februārī valdība beidzot pieņēma Sabiedrības integrācijas programmu, kas nosaka mērķus un līdzekļus mazākumtautību politikai Latvijā un sekmē sabiedrības saliedētību tādās jomās kā pilsoniskā līdzdalība, izglītība un kultūra. 5. jūlijā Saeima pieņēma likumu par Sabiedrības integrācijas fondu, kura uzdevumos ietilpst pārvaldīt valdības un ziedotāju naudu, atbalstot ar integrāciju saistīto projektu īstenošanu. Likums nosaka, ka galvenos lēmumus pieņem fonda padome, kuras sastāvā ir iekļauti ministriju, pašvaldību un nevalstisko organizāciju (NVO) pārstāvji. NVO pārstāvju iekļaušana padomē nenotika caurskatāmi, un daži lēmumi radīja bažas par politisko partiju iesaistīšanos šajā procesā. Piemēram, viena no NVO pārstāvjiem paredzētajām vietām tika piešķirta Latvijas Čigānu nacionālās kultūras biedrības vadītājam, kurš vienlaikus ir arī Saeimas deputāts un politiskās partijas "Latvijas ceļš" biedrs. Arī cits fonda padomē ievēlētais NVO pārstāvis – sabiedrībā maz zināmas sabiedriskās organizācijas vadītājs – ir "Latvijas ceļa" biedrs. Tomēr padome ievēlēja sabiedrībā iecienītu priekšsēdētāju un pēc konkursa par fonda direktoru iecēla respektējamu valsts ierēdni. 2001. gada beigās fonds piešķīra 126 845 latus 21 projektam un rezervēja 20 000 latus projektiem, kas nodrošina valodas apguvi naturalizācijas pretendentiem. Fonds tika kritizēts par ievērojamu finansējuma piešķiršanu invalīdu projektiem, kas ir cēls mērķis, bet kam ir maza saistība ar sākotnējo integrācijas koncepciju. 2002. gada budžetā Integrācijas fonda atbalstāmajiem projektiem Saeima piešķīrusi 177 000 latu, bet Eiropas Savienības PHARE programma projektu īstenošanai 2002. gadā atvēlēs 100 000 eiro. Ņemot vērā Integrācijas programmas iespaidīgos mērķus, minētais uzskatāms par nelielu finansu ieguldījumu.

2001. gada 8. martā notika vēl viens Saeimas opozīcijas mēģinājums panākt Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas mazākumtautību aizsardzībai ratifikāciju. Šis mēģinājums nevainagojās panākumiem, jo 17 deputāti balsoja par, 19 – pret, bet 46 deputāti atturējās. Latvija konvencijai pievienojusies 1995. gadā, bet joprojām to nav ratificējusi.

Pilsonība

Nepilsoņu skaits Latvijā joprojām ir milzīgs un ļoti lēni samazinās, taču 2001. gadā Latvijas varas iestādes atbalstīja vairākus naturalizāciju veicinošus pasākumus. 2001. gadā nepilsoņu skaits samazinājās no 551 064 gada sākumā līdz 523 095 jeb 22% no visiem iedzīvotājiem gada beigās. Šis atšķirības pamatā lielākoties ir mirstība un emigrācija, jo minētajā laikposmā pilsonību naturalizējoties ieguva tikai 10 637 Latvijas iedzīvotāji. Caurmērā mēnesi 2001. gadā Naturalizācijas pārvalde saņēma 723 naturalizācijas pieteikumus. Salīdzinājumam – 2000. gadā vienā mēnesī vidēji tika iesniegts 891 naturalizācijas iesniegums, bet 1999. gadā – 1265 iesniegumi mēnesī. No 1995. gada, kad tika sākta naturalizācija, pilsonību naturalizējoties ieguvuši nedaudz mazāk par 50 000 cilvēku.

Lai veicinātu naturalizāciju, 5. jūnijā valdība pieņēma divus grozījumus Ministru kabineta noteikumos: samazināja naturalizācijas nodevu un vienkāršoja eksāmenu procedūras. Nesenā Naturalizācijas pārvaldes pasūtītā socioloģiskā aptauja rādīja, ka no 47% nepilsoņu, kas nākamā gada laikā nav plānojuši naturalizēties, tam par iemeslu min naudas trūkumu valsts nodevai. Tā pretendentu pamatkategorijai bija 30 latu. Salīdzinājumam – minimālā darba alga Latvijā bija 60 latu un 2000. gada vidējā alga – 150 latu. Jaunie noteikumi pamatnodevu samazināja līdz 20 latiem un atsevišķām naturalizācijas pretendentu kategorijām vēl zemāk: 10 latu pensionāriem, dažu kategoriju invalīdiem un studentiem, 3 latus bezdarbniekiem, daudz bērnu ģimenēm ar vairāk nekā trim bērniem un tiem, kam ienākumi nepārsniedz valsts noteikto iztikas minimumu. Represētie, pirmās kategorijas invalīdi, bāreņi un tie, kas atrodas valsts vai pašvaldību sociālajā aprūpē, ir pilnībā atbrīvoti no nodevas. Otra ilgi diskutētā izmaiņa vidusskolēnus un studentus, kas centralizēto skolas eksāmenu nolikuši pēdējo divu gadu laikā, atbrīvo no naturalizācijas valodas eksāmena prasībām. Šī procedūru racionalizācija atbrīvo studentus un vidusskolēnus no eksāmenu atkārtotas kārtošanas. Abas izmaiņas bija ietvertas EDSO misijas Latvijā slēgšanas vadlinijās.

Nozīmīgs pasākums 2001. gadā bija arī naturalizācijas informācijas kampaņa, pirmām kārtām mērķēta uz nepilsoņu auditoriju. Šo 275 000 ASV dolāru dārgo kampaņu ierosināja EDSO misija Latvijā sadarbībā ar Naturalizācijas pārvaldi. Finansējums nāca no starptautiskajiem donoriem – Lielbritānijas, ASV, Zviedrijas, Kanādas, Vācijas, Norvēģijas, bet ANO Attīstības programma sniedza administratīvo palīdzību. Kaut arī informācijas kampaņa ir oficiāla valsts politika un iekļaujas Naturalizācijas pārvaldes mandātā, daži politiķi izteica neapmierinātību ar šo pasākumu. Saeimas Pilsonības likuma izpildes komisijā vairākums deputātu, ieskaitot visus parlamentāriešus no divām valdības koalīcijas partijām, asi kritizēja Naturalizācijas pārvaldi par pilsonības “reklamēšanu” krievu valodā un par materiālu labumu uzsvēršanu ideālu vietā.

Cita 2001. gadā iesāktā iniciatīva ir “paātrināta valodas apguves programma”, kuras mērķis ir sagatavot nepilsoņus naturalizācijas valodas eksāmenam. Programma, kuru ierosināja EDSO misija Latvijā un īstenoja Naturalizācijas pārvalde, 2000 nepilsoņiem piedāvāja bezmaksas valodas kursus. Pilotprojekts 800 cilvēkiem 2000. gadā vainagojās ar to, ka 85 % no kursu beidzējiem nokārtoja naturalizācijas eksāmenus. Šo projektu finansēja ASV, Zviedrija un Norvēģija ar ANO Attīstības programmas administratīvajiem pakalpojumiem. Gada beigās vēl bija neskaidrs, vai un kādā apjomā valdība (piemēram, Sabiedrības integrācijas fonds vai Latviešu valodas apguves valsts programma) turpinātu finansēt programmu, kurai bija liels sabiedriska pieprasījums.

30. maijā Latvija parakstīja Eiropas Padomes 1997. gada Konvenciju par pilsonību. Tieslietu ministrijas darba grupa sagatavoja ratifikācijas projektu, un gada beigās tas tika apspriests parlamenta komisijās. Priekšlikums ietvēra sešas atrunas konvencijai pantos, kur Latvijas likumdošana neatbilst konvencijas noteikumiem, ieskaitot pantu par dubulto pilsonības aizliegumu arī personām, kas objektīvu iemeslu dēļ nevar atteikties no iepriekšējās pilsonības. Tādējādi praktiski tika liegta naturalizācija bēgļiem. Citas atrunas attiecas uz tiesībām prasīt valsts valodas zināšanu apliecinājumu bērniem, kam no dzimšanas būtu tiesības reģistrēties kā pilsoņiem, ja viņiem ir 15 vai vairāk gadu, kā arī uz ierobežojumu bērniem, jaunākiem par 15 gadiem, naturalizēties kopā ar vecākiem. Ratifikācijas vērtība ar šādām būtiskām atrunām ir apstrīdama.

Neieiecietība, ksenofobija, rasu diskriminācija un naida kurināšana

2001. gadā vairākas tiesu instances samazināja sodu vairākiem agrāk notiesātajiem vardarbīgās neonacistiskās “Pērkoņkrusta” grupas dalībniekiem. 16. janvārī vairākiem “Pērkoņkrusta” dalībniekiem Augstākā tiesa atcēla agrāk piespriesto sodu samaksāt 20 000 latu sodu Rīgas domei par Uzvaras pieminekļa spridzināšanu 1997. gadā. Lēmums tika pamatots ar to, ka Rīgas dome neiesniedza nodarītā kaitējuma pamatotu aprēķinu vai dokumentāciju par atjaunošanas izmaksām. Augstākā tiesa, veicot nozieguma pārkvalifikāciju, arī samazināja cietumsodus vairākiem apsūdzētajiem (garākais cietumsods bija 3 gadi). 4. decembrī Rīgas Apgabaltiesa samazināja “Pērkoņkrusta” līdera Jura Reča cietumsodu uz 2 gadiem un 9 mēnešiem iepriekš noteikto 3 gadu vietā.

12. janvārī Liepājas tiesa par nacionālā naida kurināšanu ar 8 mēnešu brīvības atņemšanu sodīja bijētena “Patriots” redaktoru Guntaru Landmani. Minētajā izdevumā tika publicēti antisemitiska un rasistiska rakstura raksti. G. Landmanis iesniedza apelāciju, bet tā līdz gada beigām vēl nebija izskatīta. Septembrī Kurzemes apgabaltiesa lūdza ekspertīzes no

6 ekspertiem, tai skaitā no filologa, Latvijas Universitātes profesora Jāņa Kušķa, kas regulāri publicē rakstus neonacistiskajam laikrakstam *Latvietis Latvijā*.

Arī krievu ekstrēmisti saskārās ar tiesībsargājošajām instancēm 2001. gadā. Februāra beigās par bruņotu laupīšanu un miesas bojājumu izdarīšanu Liepājas kriminālpolicija aizturēja četrus Krievu nacionālās vienotības (KNV) dalībniekus. Policija pie aizdomās turētajiem atklāja milzīgu ieroču un municijas krājumu, t.sk. automātus, pistoles ar klusinātājiem un arbaletu ar KNV simboliku. Pašvaldību vēlēšanās martā KNV cieši sadarbojās ar Krievu partiju Liepājā, taču saņēma tikai 333 no 23 705 pilsētā nodotajām balsīm, tādējādi neiegūstot nevienu vietu Liepājas domē. Jūlijā Tieslietu ministrija otro reizi atteica reģistrēt KNV kā sabiedrisku organizāciju. Tā vēlāk nesekmīgi centās apstrīdēt šo lēmumu tiesā. Novembrī, pēc tam, kad KNV vadītājs Jevgeņijs Osipovs sniedza garu interviju laikrakstam "Diena", Liepājas tiesa viņam piesprieda naudas sodu LVL 250 apmērā par neregistrētas organizācijas popularizēšanu.

2001. gadā tika tiesāti vairāki Krievijas Nacionālboļševiku partijas (NBP) biedri, kas Latvija nelegāli iebrauca 2000. gada beigās, ieņēma Pēterbaznīcas torni un draudēja sevi uzspridzināt ar granātas maketu. 30. aprīlī Rīgas apgabaltiesa notiesāja 3 Krievijas NBP dalībniekus par nelegālu robežas šķērsošanu un terorismu, piespriežot diviem 15 gadus cietumsodu un vienam (nepilngadīgajam) 5 gadus. Vietējais NBP aktivists saņēma vienu gadu nosacīti par palīdzības sniegšanu Krievijas organizācijas pārstāvjiem. Trīs Krievijas aktivisti iesniedza apelāciju, un oktobrī viņu noziegums tika pārkvalificēts par ļaunprātīgu huligānismu, sodu attiecīgi katram samazinot līdz sešiem, pieciem un vienam gadam. Bet nepilngadīgo NBP aktivistu gada beigās deportēja uz Krieviju. 4. jūnijā Rēzeknes tiesa notiesāja četrus citus Krievijas NBP aktivistus, kas arī nelegāli Latvijā iebrauca 2000. gada novembrī, taču tika uzreiz aizturēti. Tiesa viņiem piesprieda 7 mēnešus cietumsodu. Šo termiņu notiesātie jau bija pavadījuši ieslodzījumā, gaidot tiesu, tādēļ ar tiesas lēmumu tika pavēlēts viņus deportēt uz Krieviju.

Ekstrēmi labējais aktivists, apgāda "Vieda" direktors Aivars Garda izraisīja satraukumu, kad 2001. gadā organizēja trīs dažādas akcijas: sacerējumu konkursu "Par Latvijas atbrīvošanu no 700 000 kolonistu", likumprojekta "Par Latvijas dekolonizāciju" konkursu un sacerējumu konkursu "Latvija bez homoseksuālisma". Sacerējumu konkursi radīja milzīgu publicitāti, jo vairāki Saeimas deputāti tiešā vai netiešā veidā A. Gardam sniedza atbalstu. Turklāt gan katoļu arhibīskaps Jānis Pujats, gan Evaņģēliski Luteriskās baznīcas arhibīskaps Jānis Vanags iesniedza sacerējumus konkursā pret homoseksuālismu.

Jaunais Darba likums, ko Saeima pieņēma 20. jūnijā (sk. arī sadaļu "Sieviešu tiesības"), ietver vairākas svarīgas normas, kas aizliedz tiešu un netiešu diskrimināciju tiesībās uz

darbu, kā arī garantē drošus darba apstākļus un vienlīdzīgu samaksu, neatkarīgi no rases, ādas krāsas un nacionālās izcelsmes. Saskaņā ar Eiropas Savienības direktīvām jaunais Darba likums lielāko atbildību uzveļ darba devējam, kam atsevišķos gadījumos būs jāpierāda, ka diskriminācija nav notikusi.

Bēgļu un patvēruma meklētāju tiesību aizsardzība

Lai gan Latvija līdz šim bēgļa statusu piešķirusi tikai 8 personām, 2001. gada nogalē parlaments pieņēma būtiskus grozījumus likumdošanā, kas regulē bēgļu un patvēruma meklētāju tiesības. Tā 2001. gada 8. novembrī Saeima pieņēma grozījumus likumā "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem LR". Grozījumi paredz tiesības kontrolēt iecelšanu un uzturēšanos nodot Valsts robežsardzei. Pirms tam to veica Imigrācijas policija, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, Valsts policija un Valsts robežsardze. Savukārt 2001. gada 15. novembrī Saeima pirmajā lasījumā pieņēma grozījumus likumā "Par civiltāvoņļa aktiem", kas paredzēs kārtību, kādā reģistrējama laulība personai ar bēgļa statusu.

Lai saskaņotu Latvijas patvēruma likumdošanu ar Eiropas Savienības prasībām, Latvijas valdība izstrādājusi jaunu likumprojektu – Patvēruma likumu, kas 2001. gada 13. decembrī Saeimā tika pieņemts 2. lasījumā. Likums paplašinās bēgļa statusa definīciju, ieviešot t.s. alternatīvo aizsardzību un pagaidu patvērumu. Tādējādi likumprojekts nosaka to patvēruma meklētāju tiesisko aizsardzību, kas neatbilst 1951. gada ANO Ženēvas konvencijas un 1967. gada protokola par bēgļa statusu kritērijiem. Likumprojekta iekļauta arī iespēja izskatīt patvēruma pieteikumu uz robežas (t.s. saīsinātā kārtība), personai neieceļojot valstī, kā arī kritēriji valsts atzīšanai par drošu valsti, kas aizstās līdz šim spēkā esošo drošo patvēruma valstu sarakstu. Likumā formulēts arī neizraidīšanas jeb t.s. *non-refoulement* princips, attiecinot to gan uz patvēruma meklētājiem, bēgļiem, gan arī personām ar alternatīvo bēgļa statusu. Diemžēl Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija neņēma vērā ne likumā neiekļāva daudzus būtiskus ANO Bēgļu komisāra ieteikumus attiecībā uz paredzēto ļoti strikto bēgļa statusa piešķiršanas kārtību. Piemēram, netika ņemts vērā ieteikums iekļaut ģimenes vienotības principu patvēruma pieteikuma izskatīšanas laikā, kā arī ieteikumu pārskatīt patvēruma pieteikuma izskatīšanas saīsināto kārtību, norādot uz pārāk īso laiku – 2 darba dienām, kas likumā paredzēts 1. instances – Bēgļu lietu centra – negatīvā lēmuma pārsūdzēšanai.

Kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci

2001. gadā nomira divi vienīgie vēl dzīvi palikušie Nacistu okupācijas laikā kara noziegumos aizdomās turētie no Latvijas. Martā Austrālijā nomira Kārlis Ozols – bijušais

Arāja komandas loceklis, kas darbojās Otrā pasaules kara laikā nacistu okupētajā Latvijā. Savukārt novembri Austrālijā nomira viņa biedrs no Arāja komandas Konrāds Kalējs. Viņš gaidīja Austrālijas tiesas apelācijas spriedumu par maijā pieņemto lēmumu viņu izdot Latvijai tiesāšanai par kara noziegumiem.

Latvija turpināja celt apsūdzības pret personām, kas, iespējams, padomju okupācijas gados pastrādājušas kara noziegumus un noziegumus pret cilvēci. Par noziegumiem pret cilvēci un genocīdu, piedaloties Latvijas iedzīvotāju 1949. gada deportācijās, Ģenerālprokuratūra aprīli ierosināja krimināllietu pret bijušo PSRS drošības iestāžu darbinieku Nikolaju Tessu. Pirmie soļi tika sperti arī bijušā sarkanā partizāna Vasilija Kononova otrreizējā lietas izskatīšanā. Viņš tiek apsūdzēts par genocīdu, jo 1944. gadā līdzdarbojies akcijā, kuras laikā tika nogalināti 9 cilvēki, tai skaitā arī grūtniece. 2000. gadā Rīgas apgabaltiesa V. Kononovu notiesāja par genocīdu, sodot viņu ar brīvības atņemšanu uz sešiem gadiem, bet Augstākā tiesa lietu nosūtīja papildus izmeklēšanai. 2001. gada janvārī prokuratūra paziņoja izmeklēšanas rezultātus un apsūdzēja V. Kononovu par tiem pašiem noziegumiem. Maija beigās V. Kononovs pabeidza iepazīties ar apsūdzību un iesniedza savus lūgumus un papildinājumus prokuroram. Līdz gada beigām otrreizējā lietas izskatīšana vēl nebija notikusi. Kopš neatkarības pasludināšanas par PSRS laikā izdarītajiem kara noziegumiem apsūdzēti deviņi cilvēki.

Sieviešu tiesības

2001. gada 16. oktobri Ministru Kabinets apstiprināja Dzimumu līdztiesības koncepciju, kas ir pirmais nopietnais valsts politikas dokuments šajā jomā. Koncepcijā raksturota gan pašreizējā situācija un problēmas, gan ieteikti to risinājuma veidi. Piemēram, tiek ieteikts izveidot “spēcīgu institucionālo mehānismu dzimumu līdztiesības politikas īstenošanas koordinēšanai (..) ar spēcīgu ietekmi visos politikas līmeņos”. Lai gan Koncepcija arī iesaka izveidot dzimumu līdztiesības strīdu izskatīšanas mehānismu vai nu VCB ietvaros (skat. arī sadaļu “Nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi”), vai, veidojot ombudsmena institūciju, valdība diemžēl noraidīja nepieciešamību pēc institucionālās reformas šajā jomā. Koncepcijā paredzēts 2002. gada laikā izstrādāt un apstiprināt stratēģiju dzimumu līdztiesības īstenošanai. Visu koordinēšanas darbu attiecībā uz Koncepcijas īstenošanu veiks Labklājības ministrija.

21. oktobri Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa pasludināja spriedumu lietā par dzimumdiskrimināciju. Prasītāja Inga Muhina, atsaucoties uz sludinājumu avīzē, bija pieteikusies darbā Rīgas Centrālcietumā par uzraudzi, taču cietuma priekšnieks atteicās pieņemt viņu darbā tāpēc, ka viņa ir sieviete. Tiesa atzina, ka Centrālcietuma lēmums ir

diskriminējošs, jo ir aizskartas prasītājas tiesības uz vienlīdzību, nav nodrošināti vienādi apstākļi karjerai un profesionālajai izaugsmei, kā arī aizskartas tiesības uz vienāda darba iegūšanas iespējām, ieskaitot vienādas atlases kritēriju piemērošanu pieņemšanai darbā. Tiesa uzskatīja, ka ir pārkāpta ANO Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu, LR Satversme un LR Darba likumu kodekss un nolēma, ka Centrālcietumam jāsamaksā I. Muhinai kompensācija LVL 600 apmērā (10 minimālās mēnešalgas). Gada beigās Centrālcietums iesniedza apelācijas sūdzību.

20. jūnijā Saeima pieņēma jauno Darba likumu, kurā iekļauta virkne būtisku pretdiskriminācijas normu. Likuma 7. pants nostiprina vienlīdzīgu tiesību principu un diskriminācijas aizliegšanu neatkarīgi no darbinieka dzimuma. 29. pants nostiprina atšķirīgas attieksmes aizliegumu pēc dzimuma "gan dibinot darba tiesiskās attiecības, gan darba tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā, it īpaši paaugstinot darbinieku amatā, nosakot darba apstākļus, darba samaksu vai profesionālo apmācību, kā arī uzsakot darba līgumu." Ja darbinieks norāda uz apstākļiem, kas varētu būt par pamatu viņa tiešai vai netiešai diskriminācijai atkarībā no dzimuma, tad darba devēja pienākums ir pierādīt, ka atšķirīgas attieksmes pamatā ir objektīvi apstākļi, kas nav saistīti ar darbinieka dzimumu. Likums nosaka, ka netieša diskriminācija pastāv, ja acīmredzami neitrāli noteikumi, kritēriji vai prakse rada nelabvēlīgas sekas ievērojami lielākai daļai viena dzimuma personu. Likums aizliedz darba sludinājumos darba vietas piedāvāt tikai viena dzimuma pārstāvjiem. 33. pants nosaka, ka "darba intervijas laikā nav pieļaujami jautājumi, kas neattiecas uz paredzētā darba veikšanu, kā arī jautājumi, kas ir tieši vai netieši diskriminējoši, kā, piemēram, jautājumi par grūtniecību, ģimenes vai laulības stāvokli." 60. pants nosaka darba devējam pienākumu noteikt vienlīdzīgu darba samaksu vīriešiem un sievietēm par tādu pašu darbu vai vienādas vērtības darbu. Likums stāsies spēkā 2002. gada 1. jūnijā.

2001. gada martā uz aizdomu pamata par cilvēktirdzniecību Tikumības policija aizturēja trīs personas, kas divus gadus darbojušās ar sievietes nosūtīšanu prostitūcijai ārzemēs. Cietušo vidū ir arī 12–15 gadus vecas meitenes. Maijā aizturētajiem tika uzrādīta apsūdzība par sutenerismu.

Bērnu tiesības

Ilgā nepilngadīgo uzturēšanās pirmstiesas apcietinājumā un vardarbība pret bērniem tāpat kā iepriekšējos gados turpināja piesaistīt cilvēktiesību aizstāvju uzmanību. Apriļa sākumā Valsts prezidente Vaira Viķe-Freiberga apmeklēja Brasas cietumu un asi kritizēja nepilngadīgo ilgo turēšanu pirmstiesas ieslodzījumā, nosaucot ieslodzījuma termiņus par

“nenormāli ilgiem”. Nepilngadīgo turēšanas režīms izmeklēšanas cietumā tika raksturots kā līdzīgs “zvēriem krātiņā, un tā stunda vai divas stundas dienā, kas viņiem ir atļautas pastaigai, notiek vienā citā krātiņā”. Aprija sākumā Brasas cietumā atradās 192 mazgadīgie, no kuriem 36 atradās apcietinājumā mazāk nekā 6 mēnešus, 68 – no 6 mēnešiem līdz gadam, 57 – no 1 līdz 2 gadiem un 31 – ilgāk par 2 gadiem. Pēc vizītes Valsts prezidente nosūtīja priekšlikumus Saeimai par grozījumiem Krimināllikumā un Kriminālprocesa kodeksā. Grozījumi, kas tika apstiprināti 20. jūnijā, paredz piemērot saisināto procesu (20 dienas) nepilngadīgo lietās arī par smagiem noziegumiem, kas nav saistīti ar vardarbību vai nav izraisījuši smagas sekas. Līdz šim saisināto procesu varēja piemērot vienīgi par noziegumiem, par kuriem paredzēta brīvības atņemšanu uz laiku līdz 4 gadiem. Vairumam nepilngadīgo, kas atrodas apcietinājumā un gaida lietas izskatīšanu tiesā, izvirzīta apsūdzība pēc Krimināllikuma 175. panta 2. daļas (zādzība virs LVL 50, ja tā izdarīta grupā un atkārtoti), bet maksimālais soda mērs par šo noziedzīgo nodarījumu var būt brīvības atņemšana līdz 6 gadiem, tāpēc tas tiek pieskaitīts smago noziegumu kategorijai un par drošības līdzekli bieži piemēro apcietinājumu.

Tomēr saglabājas norma, kas paredz, ka nepilngadīgajiem pagarināt apcietinājuma termiņu, ja tas pārsniedz 2 mēnešus, drīkst tikai izņēmuma gadījumos. Taču tiesnesis turpmāk to drīkstēs pagarināt ne ilgāk kā uz diviem mēnešiem katru reizi. Grozījumi arī paredz maksimālo apcietinājuma termiņu nepilngadīgajiem – 6 mēnešus no lietas saņemšanas brīža tiesā līdz tās izskatīšanas beigām pirmās instances tiesā. Ja tiesa neizskata lietu 6 mēnešu laikā, drošības līdzeklis – apcietinājums – ir jāatceļ un nepilngadīgais jāatbrīvo. Lietās, kas saistītas ar sevišķi smagiem noziegumiem ar noslieci uz vardarbību, Augstākās Tiesas Senāts var pagarināt apcietinājuma termiņu virs 6 mēnešiem. Grozījumi arī paredz, ka mazāk smagiem noziegumiem un smagiem noziegumiem, kas nav saistīti ar vardarbību vai nav izraisījuši smagas sekas, brīvības atņemšanas laiks nedrīkstēs pārsniegt 5 gadus iepriekšējo 10 gadu vietā.

Kaut izmaiņu rezultāts vērtējams kā neliels uzlabojums nepilngadīgo lietu izskatīšanas tempā, jautājums par nepilngadīgo ilgstošo pirmstiesas apcietinājumu joprojām paliek aktuāls. 2001. gada beigās cietumā atradās 383 nepilngadīgie, no kuriem neiedomājami liels skaits – 62,4% atradās izmeklēšanas cietumos. Viens no iemesliem ilgstošajai turēšanai apcietinājumā dažkārt ir krimināllietu nepamatota sadale. Piemēram, kāda nepilngadīgā krimināllieta tika sadalīta 7 dažādās lietās, lai gan visi noziegumi tika izdarīti vienā Rīgas rajonā.

Oktobra beigās Krāslavas apgabala tiesa izskatīja krimināllietu pret Aleksandrovas bērnu nama darbinieku, kas apsūdzēts rupjībā un vardarbībā pret pusaudžiem, kuri fiziski un

morāli bija no viņa atkarīgi. Apsūdzība tika uzstādīta par laika periodu no 1997. līdz 2000. gada novembrim, kad Oļegs Lisenoks tika apsūdzēts 23 jauniešu vecumā no 8 – 15 gadiem sistemātiskā sišanā, pazemošanā un spīdzināšanā. Neskatoties uz O. Lisenoka atzišanu par vainīgu 32 dažādās epizodēs, Krāslavas apgabaltiesa piesprieda viņam tikai 2,5 gadus nosacīti ar pārbaudes laiku uz diviem gadiem. Pēc tiesas O. Lisenoks turpināja strādāt citā internātskolā, un tas NVO “Glābiet bērnus!” mudināja iesniegt protestu Ģenerālprokuroram. Pāris dienu vēlāk O. Lisenoks iesniedza atlūgumu un 2. novembrī Krāslavas rajona prokuratūra iesniedza Latgales apgabaltiesai apelācijas prasību, lūdzot tiesu atkārtoti izskatīt O. Lisenoka lietu, sodīt viņu ar reālu brīvības atņemšanu un liegt viņam tiesības veikt pedagoģisku darbu izglītības iestādēs. Krimināllieta tika ierosināta pret vēl trijiem darbiniekiem, ieskaitot kādreizējo direktoru.

Aprīļa sākumā Rīgā tika atvērta pirmais centrs no vardarbības cietušajiem bērniem “Dardedze”. Centrs paredzēts 20 bērniem, kas cietuši no fiziskas vai seksuālas vardarbības, sniedzot viņiem mēnesi ilgu rehabilitācijas kursu. Centra ricībā ir pirmā speciāli aprīkotā telpa vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanai, kas ļauj intervēt bērnu tikai vienreiz un veikt tiešu translāciju uz Rīgas Apgabaltiesu. Šajā pašā jomā augustā Saeima pieņēma grozījumus “Likumā par presi”, aizliedzot masu saziņas līdzekļiem publicēt jebkuru informāciju, kas varētu ļaut identificēt bērna, kas cietis no vardarbības, nepilngadīgā likumpārkāpēja, cietušā vai liecinieka personību.

ANO Bērnu tiesību komiteja 26. janvārī pieņēma tās noslēguma novērojumu (CRC/C/15/Add.142) par situāciju Latvijā. Komiteja izteica daudzas rekomendācijas, kas saistītas ar bērnu – vardarbības upuru aizsardzību no atkārtotas liecības sniegšanas, ilgstošo nepilngadīgo pirmstiesas apcietinājuma laiku un nepieciešamību pēc rehabilitācijas programmām bērniem, kas atrodas alkohola vai narkotisko vielu atkarībā. Bērnu tiesību komiteja “atkārto ANO Komitejas par rasu diskriminācijas izskaušanu rekomendāciju apsvert iespēju likvidēt etniskās piederības reģistrāciju pasēs”.

Garīgi slimo tiesības

2001. gada visnopietnākās bažas garīgi slimo tiesību jomā izraisīja apstākļi dažās institūcijās, kā arī valsts atbalsta trūkums medikamentu iegādei garīgi slimajiem pacientiem. 2001. gadā atklātībā nonāca informācija par vairākām nopietnām problēmām valsts specializētajā bērnu sociālās aprūpes centrā “Veģī” (Talsu rajons), kurā uzturas bērni ar garīga rakstura traucējumiem. 2000. gadā Labklājības ministrijas (LM) Sociālās palīdzības fonda “Veģos” uzsāktās regulārās pārbaudes atklāja, ka centrā nav izveidota ricības shēma, kā rīkoties, ja pret bērnu pielietota fiziska vardarbība, ka netiek dokumentāli

fiksēta informācija par konfliktiem centrā un nav izveidota psihologa štata vieta. Februārī LM no amata atbrivoja “Veģu” direktoru Vitoldu Kairišu, un Talsu rajona prokuratūra ierosināja krimināllietu par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar bērniem. Līdz gada beigām darbs pie krimināllietas turpinājās. Savukārt 2001. gada novembrī masu saziņas līdzekļi ziņoja par masveida saslimšanu ar kašķi, kas skāris pusi no 120 “Veģos” esošajiem bērniem. Pēc izmeklēšanas Medicīnas aprūpes un darbspēju ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcija (MADEKKI) 5 bērniem konstatēja 2–3 gadus ieilgušu kašķi ar smagām komplikācijām. MADEKKI “Veģu” ģimenes ārstu un Talsu poliklinikas dermatovenerologu katru sodīja ar maksimālo naudas sodu – 100 latiem.

2001. gadā izvērtās diskusija, kādus medikamentus valsts kompensēs invalīdiem. Šis jautājums ietekmēja daudzus ar depresiju sirgstošos 1. un 2. grupas invalīdus (aptuveni 2000 pacientu). 2001. gada 11. janvārī Rīgas psihoneiroloģiskajā slimnīcā tika ievietota paciente, kas, uzzinot, ka saskaņā ar jauno kārtību, viņai vairs nepienākas bezmaksas antidepressanti, mēģināja izdarīt pašnāvību. Depresijas pacientam medikamentu iegāde mēnesī vidēji izmaksā 8–40 latus. Ņemot vērā, ka valsts maksātās invaliditātes pensijas ir nelielas, lielākā daļa pacientu nav spējīgi iegādāties nepieciešamos medikamentus. 20. novembrī Latvijas Epilepsijas slimnieku asociācija un atbalsta grupa pacientiem ar psihiskās veselības traucējumiem “Gaismas stars” organizēja piketu, protestējot pret valsts kompensējamo medikamentu nepieejamību un 14 psihisko saslimšanu diagnožu izslēgšanu no kompensējamo medikamentu sarakstiem. Labklājības ministrs apsolīja šo jautājumu iekļaut valdībā risināmo jautājumu sarakstā, taču līdz gada beigām nekāds lēmums netika pieņemts.

Novembrī ar Latvijas valdības atļauju tika publiskots Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas (CPT) ziņojums par vizīti Latvijā 1999. gada janvārī (skat. sadaļu “Spīdzināšana, pazemojoša apiešanās un tiesībsargājošo institūciju darbinieku dienesta pilnvaru pārsniegšana”). Ziņojums informē arī par Komitejas vizīti Rīgas psihoneiroloģiskajā slimnīcā. CPT rekomendējusi nekavējoties veikt sekojošus pasākumus, piemēram, “skaidri identificēt brīvprātīgos pacientus slimnīcā un papildināt viņu slimības vēstures ar viņu rakstisku piekrišanu hospitalizācijai”. Tā ir viena no būtiskākajām garīgi slimo pacientu tiesībām – netikt ievietotam slimnīcā un ārstēties piespiedu kārtā. CPT arī rekomendēja nepieciešamību “ievieš skaidri formulētu rakstisku metodoloģiju (..) par elektrokonvulsīvās terapijas (EKT) izmantošanu”, kā arī nodrošināt, lai šo ārstēšanas metodi lietotu tikai personāls, kas ir speciāli apmācīts tās lietošanā. CPT arī rekomendē katru EKT izmantošanas gadījumu detalizēti ierakstīt īpašā žurnālā. Līdzīgi CPT iesaka ievieš izmaiņas attiecībā uz fiziskās ierobežošanas līdzekļu pielietošanu. Lēmumu par to pielietošanu drīkst pieņemt tikai ārsts, un tas ir jāfiksē īpašā reģistrācijas

žurnālā. Diemžēl CPT ziņojumā netiek minēta nepieciešamība pēc iespējas atteikties no institucionālās aprūpes, tās vietā veidojot alternatīvās aprūpes formas, kuru mērķis ir integrēt personas ar garīga rakstura traucējumiem sabiedrībā. Uz šīm prioritātēm savā 2001. gada ziņojumā "Mental Health: New Understanding, New Hope" norādījusi Pasaules veselības organizācija.

2001. gada 14. novembrī Rīgas apgabaltiesa izskatīja bijušā garīgi slimā pacienta Alberta Sirmuļa apelācijas sūdzību pret Labklājības ministriju, lai iegūtu savas slimības vēstures kopiju. A. Sirmulis lietu zaudēja tāpat kā pirmās instances tiesā 2000. gada septembrī. Sūdzība tika pārsūdzēta LR Augstākajā tiesā, un paredzams, ka tā tiks izskatīta 2002. gada februārī. Šī ir Latvijā pirmā plašu rezonansi ieguvusi tiesā nonākusi lieta par informācijas pieejamību garīgi slimo tiesību jomā.

Pacienta tiesības

Pacienta tiesību jomā svarīgākie notikumi bija tiesu prāvas par nepareizu ārstēšanu un nolaidību. 2001. gada 7. februārī LR Augstākā tiesa izskatīja pacienta Edija Filipsona apelācijas sūdzību un nolēma to daļēji apmierināt. E. Filipsons pēc neveiksmīgas mugurkaula operācijas 1997. gadā ieguva invaliditāti un iesūdzēja tiesā Valsts traumatoloģijas un ortopēdijas slimnici (VTOS) un ārstējošo ārstu ķirurgu Egilu Strausu. Tiesa nolēma, ka VTOS E. Filipsonam jāatlīdzina veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzība 32 741 latu apmērā, kā arī jāmaksā kompensācija par zaudēto iespēju saņemt darba algu no 1997. gada līdz 2001. gadam. Slimnica izšķīrās par lēmuma nepārsūdzēšanu Augstākās tiesas Senātā, taču, lai nodrošinātos pret līdzīgām tiesas prāvām nākotnē, slimnīcas vadība plāno nopietni pārskatīt juridiskos līgumus, kas tiek slēgti ar pacientu pirms katras operācijas.

2001. gadā LCESC uzmanības lokā nonāca vairāki gadījumi attiecībā uz informācijas pieejamību. Piemēram, kāda sūdzība attiecas uz zobārstniecību un datu viltošanu konkrētas pacientes slimības vēsturē. Saskaņā ar patlaban spēkā esošo LR Ārstniecības likumu, slimības vēsture ir ārstniecības iestādes īpašums, tāpēc pacientam tā nav izsniedzama. Pacients var saņemt tikai izrakstu no savas slimības vēstures, bet pilnu slimības vēsturi drīkst izsniegt tikai citai ārstniecības personai vai iestādei. Tādējādi pacientam ir grūti pierādīt, ka slimības vēsturē ir datu viltojumi. Likums gan nenosaka, vai pacientam izsniedzama slimības vēstures kopija, vai tikai izraksts, kā to praktizē ārstniecības iestādes. 2001. gada martā Labklājības ministrija (LM) sagatavoja grozījumus jaunajā LM Veselības aizsardzības likumprojektā, paredzot pacientam tiesības iepazīties ar savu slimības vēsturi un izlasīt to. Grozījumi gan vēl jāpārskatīna Ministru kabinetā un jāpieņem Saeimā.

Pēdējā gada laikā strauji pieaugušais ar *HIV* inficēto personu skaits aktualizējis vairākus jautājumus pacienta tiesību jomā. Gada sākumā Rēzeknes slimnīcas galvenais ārsts Jāzepts Korsaks nāca klajā ar ideju – lai pasargātu medicīnisko personālu no iespējamās inficēšanās ar *HIV* vīrusu, personālam vajadzētu dot tiesības veikt *HIV* vīrusa testēšanu bez pacienta piekrišanas. Šo ideju asi kritizēja gan attiecīgās nozares speciālisti, gan cilvēktiesību aizstāvji, norādot gan uz LM 1997. gada rīkojumu, kas nosaka, ka personu *HIV/AIDS* noteikšanai var izmeklēt tikai pēc tās akcepta un ievērojot konfidencialitāti, kā arī uz vairākiem starptautiskajiem dokumentiem, kas aizliedz iejaukšanos cilvēka veselībā bez viņa informēšanas un piekrišanas (ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, Eiropas Padomes Konvencija par cilvēktiesībām un biomedīcinu). Savukārt 2001. gada aprīlī masu saziņas līdzekļos nonāca informācija par kādas homoseksuālas personas sūdzību Valsts cilvēktiesību birojam. Persona vēlējās ziedot asinis, bet saņēma atteikumu ar pamatojumu, ka homoseksuālas orientācijas cilvēki ir augsta riska grupa, kas slimo ar seksuāli transmisīvajām slimībām. Šie divi gadījumi norāda, ka ne tikai sabiedrībai kopumā trūkst zināšanu par *HIV* un *AIDS*, bet, ka nolūkā mazināt aizspriedumus, nepieciešams nopietns izglītojošais darbs arī ar medicīnisko personālu.

2001. gadā pirmo reizi Latvijas pacienta tiesību vēsturē ārsts tika sodīts ar reālu brīvības atņemšanu par nolaidību. 2000. gada 18. novembrī Rēzeknes slimnīcas ķirurģijas nodaļā dežūrārstes Tatjanas Gurjanovas pienākumu nepildīšanas dēļ ar stiprām sāpēm vēderā nomira 2 gadus veca meitene. Lai gan meitene slimnīcā tika ieviesta 17. novembra vakarā, ārste nekādu izmeklēšanu un ārstēšanu netika veikusi un visu nakti gulēja. Latvijas Ārstu biedrības arodtiesa 2001. gada martā ārstei T. Gurjanovai uz gadu anulēja ķirurga sertifikātu. 2001. gada 4. decembrī Rēzeknes pilsētas tiesa atzina T. Gurjanovu par vainīgu pēc LR Krimināllikuma 138. panta 2. daļas par ārstniecības personas profesionālo pienākumu nepildīšanu, piespriežot reālu brīvības atņemšanu uz 3 gadiem atklāta tipa cietumā un uz 5 gadiem atņemot tiesības nodarboties ar ārsta praksi. Tiesa nolēma arī piedzīt no Rēzeknes slimnīcas 2057 latu bērū un pieminekļa uzstādīšanas izdevumu segšanai.

1. pielikums

PĀRSKATS PAR LCESC JURIDISKO PALĪDZĪBU

Turpinot iepriekš aizsākto, LCESC arī 2001. gadā sniedza juridisko palīdzību personām, kas uzskatīja, ka pārkāptas viņu cilvēktiesības. Īpaša uzmanība tika pievērsta jomai, kas skar varas pārstāvju pilnvaru pārsniegšanu, pienākumu nepildīšanu un ļaunprātīgu attieksmi, kā arī sūdzībām no ieslodzījuma vietām un garīgi slimo ārstniecības iestādēm. Juridiskā palīdzība pirmām kārtām ietvēra informēšanu par attiecīgajiem likumiem vai noteikumiem, kā arī izskaidrojumu, kādās valsts iestādēs šādos gadījumos jāgriežas un kā pareizi jāsastāda dokumenti: iesniegumi, sūdzības utt. Tomēr LCESC darbiniekiem bieži nācās arī apmeklēt attiecīgās iestādes, lai tiktos ar amatpersonām un pārbaudītu sūdzības pēc būtības.

Kā redzams tabulā, 2001. gadā LCESC juridisko palīdzību saņēma 98 cilvēki. Salīdzinot ar 2000. gadu (117 sūdzības), šis skaits nedaudz mazinājies, taču ir pilnīgi skaidrs, ka tas nav saistīts ar pārmaiņām cilvēktiesību ievērošanā, bet drīzāk ar centra pārcelšanos uz jaunām telpām un līdz ar to – neilgu darbības pārtraukumu 2001. gada sākumā.

Galvenokārt sūdzības bijušas par tiesību aizsardzības iestāžu darbību (15), dzīvokļu jautājumiem (15) un sociālajām tiesībām (15). Arī iepriekšējos gados vērojamas līdzīgas tendences. Tāpat kā agrāk, nedaudz vairāk sūdzību iesniegušas sievietes (55, vīrieši – 43). Lielākā daļa sūdzību saņemtas krievu valodā (54, latviski – 44). Tomēr jāatzīmē, ka iepriekšējos gados krievvalodīgo klientu īpatsvars bija ievērojami lielāks.

LCESC JURIDISKĀS KONSULTĀCIJAS 2001. g.

Tēmas	Mutiskās sūdzības	Rakstiskās sūdzības	Kopā
1. Personas tiesības uz drošību un personas neaizskaramību: A. Policijas iestādēs B. Prokuratūrā	3	1	4
2. Personas tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu	4	1	5
3. Personas tiesības uz humānu apiešanos un pašcieņas respektēšanu: A. Brīvības atņemšanas vietās B. Psihoneiroloģiskajās slimnīcās	1	3 1	3 2
4. Personas tiesības netikt diskriminētam		1	1
5. Personas tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai	1		1
6. Personas tiesībsubjektības atzišana: A. nepilsoņu legalizācija B. bēgļa vai patvēruma meklētāja statuss	2 1		2 1
7. Personas tiesības uz mājokli: A. Izlikšana no dzīvokļiem B. Strīdi ar nampašniekiem C. Atzīme par dzīvesvietu D. Citi jautājumi	2 8 4	1	2 8 5
8. Personas tiesības uz īpašumu	1		1
9. Personas tiesības uz sociālo drošību: A. Pensiju vai pabalstu piešķiršana B. Sociālo garantiju nodrošināšana C. No ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas	4 2 6	1 2	5 4 6
10. Personas tiesības uz darbu		1	1
11. Personas tiesības uz iesniegumu izskatīšanu un atbildes saņemšanu valsts iestādēs: A. VCB B. PMLP C. Pašvaldībās	8		8
12. Bērna tiesības	4		4
13. Dažādi	22	13	35
Kopā:	73	25	98

2. pielikums

Alberta iela 13 • Rīga LV 1010 • Tālr. (371) 7039290 • fakss (371) 7039291
e-pasts: office@humanrights.org.lv

LCESC AKTIVITĀTES 2001. GADĀ

Ievads

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (LCESC) tika izveidots 1993. gadā kā neatkarīga, nevalstiska organizācija, kas nodarbojas ar cilvēktiesību izglītību, pētniecību par cilvēktiesību un nacionālo attiecību jautājumiem, interešu aizstāvību un politikas analīzi un sniedz iedzīvotājiem juridiskas konsultācijas par cilvēktiesību jautājumiem. LCESC ir dalīborganizācija Starptautiskajā Helsinku Cilvēktiesību federācijā (*International Helsinki Federation for Human Rights*), kas ir cilvēktiesību organizāciju tīkls, kura filiāles darbojas daudzās Eiropas drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) dalībvalstīs.

2001. gadā LCESC ir saņēmis pamatfinansējumu no Atvērtās Sabiedrības institūta (Budapešta), kā arī finansējumu projektiem no Sorosa fonda – Latvija (SFL), Fridriha Naumana fonda, EDSO Misijas Latvijā un ASV vēstniecības Demokrātijas komisijas. 2001. gadā LCESC pārvācās uz brīnišķīgām jaunām telpām un paplašināja statusu, pieņemot darbā biroja vadītāju Sanitu Šūmani, SFL finansētos politikas analīzes stipendiātus Arti Pabriku un Ilzi Brands Kehri un praktikantus Arni Daigu un Mārtiņu Panki. Sadarbība ar SFL nostiprinājās arī citās jomās, SFL deleģējot Programmas personu ar garīgās attīstības traucējumiem un garīgi slimu cilvēku aizstāvēšanai vadību LCESC direktora vietniecei Ievai Leimanei un Cilvēktiesību un etniskās saskaņas programmas vadību LCESC direktoram Nilam Muižniekam. Vecākā zinātniskā līdzstrādniece Anhelita Kamenska turpina vadīt SFL Cietumu un policijas reformu programmu. SFL arī nodrošina LCESC ar grāmatvedības pakalpojumiem un telpu īri. LCESC juriste Sandra Garsvāne septembrī uzsāka studijas cilvēktiesību maģistrantūrā Itālijā, un par juristi LCESC septembrī sāka strādāt Ilvija Baķe.

Publikācijas 2001. gadā

Ilze Brands Kehre un Nils Muižnieks, *EDSO misijas slēgšana un pašmāju uzdevumi*, Neatkarīgā Rita Avīze, 11.12.2001.

Anhelita Kamenska, *Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas konvencija un policija*, *Cilvēktiesību žurnāls* No. 13 – 14 (2000): 11 – 21.

Anhelita Kamenska, *Ar atklātību pret spīdzināšanu*, *Diena*, 17.12.2001.

Ieva Leimane, *10 gadi ar cilvēktiesībām*, www.politika.lv, 12.12.2001.

Nils Muižnieks, *“Extremist Threats to Democracy in Europe in 2000 and 2001,”* Background Report prepared for the Political Affairs Committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, November 2001.

Nils Muižnieks un Ineta Ziemele, Aina Antāne, Boriss Cilevičs, Ilmārs Mežs, *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā* Izd. Ineta Ziemele (Rīga, Latvijas Universitātes juridiskās fakultātes cilvēktiesību institūts, 2001).

Nils Muižnieks, *“Minderheitenrechte in der Gesetzgebung Lettlands”*, in *Minderheitenschutz in Mittel – und Osteuropa*, ed. Gerrit Manssen un Boguslaw Banaszak, 95 – 100 lpp. Frankfurt am Mein: Peter Lang, 2001.

Nils Muižnieks, *Kad Latvija ratificēs Eiropas Padomes Vispārējo mazākumtautību aizsardzības konvenciju?*, *Pilsoniskā līdzdalība un integrācija*, 2001, Nr. 1.

Artis Pabriks, *Vai esam gatavi uzaicinājumam NATO?*, *Diena*, 25.07.2001.

Artis Pabriks, *Pilsoniskā integrācija multikulturālā sabiedrībā*, *Diena*, 11.05.2001.

Artis Pabriks, *Vai Latvijā ir etniskā diskriminācija?*, *Diena*, 05.03.2001.

Artis Pabriks, *Vai Latvijā ir rasisms?*, www.politika.lv, 06.09.2001.

Artis Pabriks, *Vai Latvija negrib NATO?*, *Diena*, 05.12.2001.

Artis Pabriks, *Etniskā politika Latvijā un Igaunijā: no koncepcijas līdz Integrācijas fondam*, *Pilsoniskā līdzdalība un integrācija* 2001, Nr. 1.

Artis Pabriks, *Etniskā Politika Latvijā: uzdevums Integrācijas fondam!*, www.politika.lv 17.07.2001.

Artis Pabriks, *14. jūnijs – ēna pār Latviju*, Diena, 15.06.2001.

Artis Pabriks, *Latvijas etniskā politika bilingvālās izglītības krustcelēs*, Bilingvālā izglītība: rokasgrāmata skolotājiem, (Rīga, LVAVP, 2001): 9 – 18

Artis Pabriks, *Politika, mūzika un jaunatne*, Diena, 29.08.2001.

Artis Pabriks, *Valsts un valoda neatkarības gadadienā*, Diena, 21.08.2001.

Lekcijas, semināru un konferenču organizēšana un līdzdalība tajās

2001. gada 15. janvārī Ieva Leimane lasīja lekciju par sieviešu tiesībām augstskolas “Attistiba” studentiem.

2001. gada 2. februārī Nils Muižnieks vadīja ASV Tirdzniecības Palātas organizēto diskusiju, kurā piedalījās Rīgas Domes sastāvā esošo 7 politisko partiju pārstāvji.

2001. gada 9. februārī Nils Muižnieks vadīja NVO centra organizēto diskusiju par NVO lomu lēmumu pieņemšanā valsts un pašvaldību līmenī. Diskusijā piedalījās NVO vadītāji, valsts amatpersonas un mediju pārstāvji.

No 2001. gada 7. marta līdz 7. aprīlim un no 28. maija līdz 21. jūnijam Sandra Garsvāne nolasi lekciju kursus “Tiesību pamati”, “Starptautiskās cilvēktiesības” un “Cilvēktiesības un sociālais darbs” Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attistiba”.

No 2001. gada marta līdz jūnijam Sandra Garsvāne Sorosa fonda – Latvija programmas “Street Law” ietvaros vadīja virkni aktivitāšu Ilģuciema sieviešu un Šķirotavas cietumos.

2001. gada 8. martā Nils Muižnieks Rīgas Juridiskās augstskolas atklāšanā uzstājās ar referātu “Diskriminācija Latvijā: aptauju rezultāti un praktiķu pieredze”.

2001. gada 9. martā Nils Muižnieks lasīja lekciju vēlēšanu novērotāju delegācijai no Norvēģijas par sabiedrības integrāciju un Latvijas politiku.

2001. gada 22. martā Ieva Leimane uzstājās ar pārskatu par garīgi slimo tiesībām seminārā, kuru organizēja Latvijas Sarkanā Krusta Zemgales priekšpilsētas komiteja.

2001. gada 28. martā Artis Pabriks Naturalizācijas Pārvaldes organizētajā konferencē par pilsonisko integrāciju uzstājās ar ziņojumu par pilsonisko integrāciju.

2001. gada 30. martā Ilze Brands Kehre organizēja žurnālistu tikšanos ar ekonomistu no Krievijas Otto Lāci.

2001. gada 3. aprīli Ieva Leimane sniedza pārskatu par cilvēktiesībām Latvijā studentu grupai no Tūbingenas Universitātes Vācijā.

2001. gada 10. aprīli Ieva Leimane piedalījās Strenču psihoneiroloģiskās slimnīcas rīkotajā seminārā un informēja Vidzemes rajona pašvaldību darbiniekus par garīgi slimo tiesībām.

2001. gada 16. aprīli Nils Muižnieks piedalījās apaļā galda diskusijā, kas bija veltīta vīriešu lomai reprodūktīvajā veselībā un tika translēta Latvijas radio tiešraidē.

2001. gada 27. aprīli Nils Muižnieks seminārā Līgatnē sniedza pārskatu par cilvēktiesībām vidusskolēniem. Seminārā piedalījās sacerējumu konkursa par pilsoņu tiesībām un pienākumiem finālisti. Semināru organizēja Naturalizācijas pārvalde.

2001. gada 3. maijā Nils Muižnieks informēja ANO Attīstības programmas personālu par cilvēktiesībām un ombudsmena funkcijām Latvijā.

2001. gada 7. maijā Artis Pabriks un Nils Muižnieks piedalījās paneldiskusijā seminārā par Eiropas Konvenciju par pilsonību, ko organizēja Naturalizācijas pārvalde, LU Cilvēktiesību Institūts un Eiropas Padomes Informācijas un dokumentācijas centrs.

2001. gada 11. maijā Nils Muižnieks ar ziņojumu uzstājās Tieslietu ministrijas organizētajā konferencē, kurā notika gatavošanās Pasaules konferencei pret rasismu.

2001. gada 17. maijā Nils Muižnieks lasīja lekciju par minoritātēm un integrāciju Latvijā laikraksta *Le Monde* organizētajai Francijas delegācijai.

2001. gada 18. maijā Sandra Garsvāne nolasīja lekciju kursus "Tiesību pamati", "Starptautiskās cilvēktiesības" un "Cilvēktiesības un sociālais darbs" sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" Krāslavas filiālē.

2001. gada 23. maijā Nils Muižnieks Jūrmalas Alternatīvajā skolā vadīja nodarbību par cilvēktiesībām un integrāciju.

2001. gada 24. maijā Ieva Leimane un Nils Muižnieks sniedza pārskatu par cilvēktiesībām Latvijā studentu delegācijai no Tventes Universitātes Nīderlandē.

2001. gada 1. jūnijā Nils Muižnieks kā žūrijas loceklis piedalījās jauniešu sacerējumu konkursā "Kādēļ es milu Latviju un uzskatu to par savu Dzimteni", kuru organizēja krievu valodā izdots laikraksts Čas.

2001. gada 2. jūnijā Nils Muižnieks prezentēja ekspertu grupas kopsavilkumu pārskatam par Valsts Cilvēktiesību biroja un ombudsmena funkcijām starptautiskajā konferencē par ombudsmenu. Konferenci organizēja Prezidentes kanceleja.

2001. gada 8. jūnijā Nils Muižnieks uzstājās ar referātu "Minoritāšu tiesības un sociālā integrācija: pašreizējās tendences Eiropā" Hanzas dienām veltītajā starptautiskajā konferencē Rīgā.

2001. gada 18. jūnijā Ieva Leimane lasīja lekciju par garīgi slimo un personu ar garīgās attīstības traucējumiem tiesībām Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība".

2001. gada 28. jūnijā Ieva Leimane tikās ar garīgi slimo pacientu radnieku atbalsta grupu "Gaismas stars" un informēja viņus par garīgi slimo tiesībām.

2001. gada 28. jūnijā Artis Pabriks vadīja diskusiju novērtējuma konferencē, ko organizēja Latviešu valodas apguves valsts programma.

2001. gada 30. jūnijā Sandra Garsvāne Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem lasīja lekciju par ieslodzīto tiesībām.

2001. gada 5. jūlijā Nils Muižnieks vadīja diskusiju konferencē par labējo partiju nākotni Latvijā, kuru organizēja "Economistu Apvienība 2010".

2001. gada 11. jūlijā Ieva Leimane tikās ar Latvijas pašvaldību sociālajiem darbiniekiem Pašvaldību mācību centrā un informēja par alternatīvo aprūpi garīgi slimajiem.

2001. gada 25. jūlijā Nils Muižnieks uzstājās ar referātu "Novērošanas un vērtēšanas loma politiskajā procesā" Sabiedriskās politikas forumā, kuru organizēja Sorosa Fonds–Latvija.

2001. gada 27. jūlijā Nils Muižnieks lasīja lekciju par rasismu un ekstrēmismu Baltijas Starptautiskās vasaras skolas studentiem Vidzemes Augstskolā Valmierā.

2001. gada septembrī – decembrī Nils Muižnieks Latvijas Universitātes 3. un 4. kursu politikas zinātņu studentiem pasniedza kursu “Rasisms un ekstrēmisms mūsdienu Eiropā”.

2001. gada 18. septembrī Nils Muižnieks uzstājās ar referātu seminārā par Vispārējo konvenciju mazākumtautību aizsardzībai, kuru organizēja Eiropas Padomes Informācijas un dokumentācijas centrs.

2001. gada 28. septembrī Ieva Leimane uzstājās ar referātu “Cilvēktiesību projekts psihiatrijā” seminārā “10 gadu sadarbība Psihiatrisko projektu attīstībā starp Zviedriju un Latviju”, kuru organizēja Zviedrijas Austrumeiropas komiteja un Jelgavas psihoneiroloģiskā slimnīca.

2001. gada 5. oktobrī Nils Muižnieks informēja Eiropas Savienības valstu diplomātus par Latvijas paveikto EDSO misijas vadlīniju izpildē.

2001. gada 11. oktobris Artis Pabriks vadīja konferenci saistībā ar minoritāšu vidusskolu pāreju uz latviešu mācībuvalodu. Konferencē piedalījās skolu direktori un to organizēja Izglītības un zinātnes ministrija.

2001. gada 19. oktobris Nils Muižnieks lasīja lekciju par sabiedrības integrāciju Zviedrijas, Latvijas un Igaunijas politisko zinātņu aspirantiem un profesoriem.

2001. gada 25. oktobrī Ieva Leimane organizēja organizācijas *Hamlet Trust* (Lielbritānija) tikšanos ar Latvijas garīgi slimo aizstāvju organizāciju “Gaismas stars” un Psihiatrijas māsu apvienību.

2001. gada 26. oktobrī Artis Pabriks skolotājiem Rēzeknē vadīja semināru par integrāciju, kuru organizēja Naturalizācijas pārvalde.

2001. gada 26. oktobrī Ieva Leimane uzstājās ar referātu “NVO loma Cilvēktiesību iedzīvināšanā Latvijā” Roberta Šūmaņa Institūta organizētajā konferencē “Cilvēktiesību īstenošana Latvijā”.

2001. gada 29. oktobrī Ieva Leimane lasīja lekciju par garīgi slimo tiesībām Latvijas Universitātes Juridiskās prakses un palīdzības centra studentiem.

2001. gada 7. novembrī Artis Pabriks un Nils Muižnieks uzstājās ar referātiem (“Pilsoniska sabiedrība” un “Izglītība pret rasismu Latvijā”) un vadīja darba grupas starptautiskajā konferencē “Izglītība un pilsoniskā sabiedrība”, kuru organizēja UNESCO Rīgā.

2001. gada 23. novembrī LCESC sadarbībā ar EDSO Misiju Latvijā, Fridriha Naumaņa fondu un Naturalizācijas pārvaldi organizēja semināru “Mediji un integrācija”.

2001. gada 23. novembrī Ieva Leimane lasīja lekciju par garīgi slimo tiesībām sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attistība”.

2001. gada 28. novembrī Nils Muižnieks vadīja paneldiskusiju par mazākumtautību tiesībām Eiropas forumā, kuru organizēja Eiropas Kustība Latvijā.

2001. gada 28. novembrī Nils Muižnieks lasīja lekciju par ekstrēmismu Latvijā ASV apmaiņas programmas studentiem.

2001. gada 28. novembrī Ieva Leimane uzstājās ar lekciju par garīgi slimo tiesībām garīgi slimo pacientu tuviniekiem un profesionāļiem Ogrē.

2001. gada 30. novembrī Nils Muižnieks uzstājās ar atklāšanas runu “Vardarbība, cilvēktiesības un etniskās attiecības” starptautiskā seminārā sociologiem, psihologiem un mediju analītiķiem “Vardarbība ikdienā”, kuru organizēja Gētes Institūts Latvijā.

2001. gada 9. decembrī Ieva Leimane vadīja darba grupu seminārā “Nepilngadīgo tirdzniecības novēršana” Jūrmalā.

2001. gada 15. decembrī Anhelita Kamenska lasīja lekciju par ieslodzīto tiesībām un Eiropas Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojumu par Latviju sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attistība”.

2001. gada 19. decembrī Ieva Leimane uzņēma Aknīstes psihoneiroloģiskās slimnīcas Pacientu padomi, lai apspriestu garīgi slimo tiesības.

Darbs ar medijiem

2001. gada 25. aprīlī Ieva Leimane bija “dienas cilvēks” laikrakstā *Diena*.

2001. gada 26. aprīlī Ieva Leimane un Nils Muižnieks sniedza 20 minūtes ilgu interviju Latvijas Radio par LCESC gada pārskatu “Cilvēktiesības Latvijā 2000. gadā”.

2001. gada 27. aprīlī laikraksts *Čas* intervēja Nilu Muižnieku par naida kurināšanu un vārda brīvību.

2001. gada 17. maijā Ieva Leimane un Nils Muižnieks sniedza interviju par LCESC gada pārskatu Latvijas Televīzijas raidījumā "1+1".

2001. gada 30. maijā Nils Muižnieks sniedza interviju laikrakstā *Vesti Segodnia*.

2001. gada 1. jūnijā Nils Muižnieks tikās ar Skandināvijas žurnālistu delegāciju 15 cilvēku sastāvā un informēja par cilvēktiesībām un etniskajām attiecībām.

2001. gada 2. jūnijā Nils Muižnieks sniedza interviju laikrakstam *Rīgas Balss*.

2001. gada 8. jūnijā Nils Muižnieks kā uzaicinātais viesis piedalījās TV informatīvajā raidījumā "Krustpunkti", lai apspriestu ierosinājumu izveidot ombudsmena institūciju Latvijā.

2001. gada 15. jūnijā Nils Muižnieks kā uzaicinātais viesis piedalījās krievu valodas TV informatīvajā raidījumā "No varas pozīcijām".

2001. gada 19. jūnijā Nils Muižnieks sniedza interviju laikrakstam *Lauku Avīze*.

2001. gada 19. jūnijā Nils Muižnieks kā uzaicinātais viesis piedalījās interneta forumā, kuru organizēja krievu valodā izdots laikraksts *Čas*.

2001. gada 21. augustā Artis Pabriks piedalījās mediju apaļā galda diskusijā par sociālo spriedzi un drošību, ko organizēja laikraksts *Lauku Avīze*.

2001. gada 22. augustā Artis Pabriks sniedza interviju par integrācijas politiku portālā www.politika.lv.

2001. gada 6. septembrī Artis Pabriks sniedza interviju Bavārijas TV par mazākumtautību jautājumiem Latvijā.

2001. gada 19. septembrī Nils Muižnieks bija eksperts 11. septembra notikumiem un to sekām veltītā TV raidījumā "Tādi esam."

2001. gada 15. oktobrī Ieva Leimane uzstājās Latvijas Portižžas mācībsistēmas asociācijas rīkotajā preses konferencē par garīgi slimo bērnu integrāciju.

2001. gada 21. novembrī Nils Muižnieks uzstājās minoritāšu tiesībām veltītā pārraidē Latvijas Radio.

2001. gada 26. novembrī Anhelita Kamenska piedalījās TV–Rīga diskusijā par Eiropas Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojumu par Latviju.

2001. gada 3. decembrī *Večernjaja Riga* publicēja interviju ar Anhelitu Kamensku.

2001. gada 12. decembrī Nils Muižnieks uzstājās TV raidījumā “Kas notiek Latvijā?”, kas veltīts debatēm par valodas prasībām deputātu kandidātiem.

2001. gadā Nils Muižnieks laikrakstā *Diena* tika minēts 43 reizes, Artis Pabriks 32 reizes, Ieva Leimane 4 reizes un Anhelita Kamenska 2 reizes. *Neatkarīgajā Rīta Avīzē* Nils Muižnieks tika minēts 17 reizes, Artis Pabriks 5 reizes, *Lauku Avīzē* Nils Muižnieks tika minēts 22 reizes, Artis Pabriks 10 reizes, *The Baltic Times* Nils Muižnieks tika minēts 14 reizes, Artis Pabriks 3 reizes un Anhelita Kamenska 1 reizi.

Piedalīšanās starptautiskos pasākumos

2001. gada 29. – 30. janvārī Nils Muižnieks bija viens no diviem NVO pārstāvjiem, iekļautiem Latvijas delegācijā, kura piedalījās Zviedrijas valdības organizētajā konferencē “Neiecietības apkarošana” Stokholmā.

2001. gada 21. – 24. februārī Ieva Leimane piedalījās Sorosa atbalstīto politikas institūtu sanāksmē Sofijā, Bulgārijā, kuru organizēja LGI.

2001. gada 6. – 9. martā Anhelita Kamenska piedalījās Eiropas Spīdzināšanas novēršanas komitejas 44. plenārsēdē, kas notika Strasbūrā.

2001. gada 22. – 25. martā Nils Muižnieks piedalījās Centrāleiropas Universitātes un žurnāla *Social Research* organizētajā starptautiskajā konferencē un uzstājās ar lekciju “Privātie un publiskie aizspriedumi”.

2001. gada 1. – 8. aprīli Artis Pabriks devās mācību vizītē Briselē, lai iepazītos ar Eiropas Savienības aktivitātēm diskriminācijas novēršanas jomā.

2001. gada 5. – 7. aprīli Ilze Brands Kehre piedalījās *Association for the Study of Nationalities* organizētajā ikgadējā konferencē Ņujorkā.

2001. gada 17. – 18. aprīli Artis Pabriks piedalījās Eiropas identitātes konferencē, kuru organizēja Eiropas Padome Strasbūrā.

2001. gada 13. – 18. maijā Anhelita Kamenska pārstāvēja Eiropas Spīdzināšanas novērošanas komiteju vizītē Maltā.

2001. gada 28. – 29. maijā Ieva Leimane piedalījās Pirmajā Baltijas jūras reģiona NVO forumā, kuru organizēja Baltijas jūras valstu padome Libekā, Vācijā.

2001. gada 30. – 31. maijā Ieva Leimane piedalījās seminārā par Eiropas Savienības patvēruma politiku, kuru organizēja Roberta Šūmaņa centrs un Eiropas Komisija Briselē.

2001. gada 8. jūlijā Ieva Leimane apmeklēja Garīgi slimo tiesību un interešu aizstāvības centru Tallinā (Igaunijā), lai vienotos par nākotnes sadarbību.

2001. gada 31. augustā – 8. septembrī Nils Muižnieks kā ANO eksperts piedalījās Pasaules konferencē pret rasismu Durbanā, Dienvidāfrikā un sniedza pārskatu par minoritāšu tiesībām Eiropā minoritāšu tiesību konferencē, kuru organizēja ANO Augstais komisārs cilvēktiesībās.

2001. gada 11. – 12. oktobrī Nils Muižnieks uzstājās ar referātu “Sabiedrības integrācijas process Latvijā” seminārā “Igaunija, Latvija, Lietuva: atjaunotās neatkarības 10 gadi”, kuru organizēja INALCO un Francijas – Igaunijas un Francijas – Latvijas Asociācija Parīzē, Francijā.

2001. gada 11. – 14. oktobrī Ieva Leimane uzstājās ar lekciju par LCESC darbību garīgi slimo tiesību jomā konferencē “Garīgi slimo tiesību un interešu aizstāvība”, kuru organizēja *Mental Disability Rights International* un *Hungarian Mental Health Interest Forum*.

2001. gada 18. – 19. oktobrī Artis Pabriks uzstājās ar referātu “Latvijas piederība NATO – rezultāts bez alternatīvas” konferencē “Baltija drošība, NATO un ES”, kuru organizēja Atlantic Council of Finland Helsinkos, Somijā.

2001. gada 9. – 10. novembrī Viļņā, Lietuvā Ieva Leimane uzstājās ar lekciju “Garīgi slimo tiesības Latvijā” un vadīja darba grupu Otrajā Baltijas Garīgās veselības forumā, kuru organizēja *Geneva Initiative on Psychiatry*, Viļņas reģionālais birojs un OSI.

2001. gada 15. – 18. novembrī Nils Muižnieks piedalījās Starptautiskās Helsinku cilvēktiesību federācijas gadskārtējā asamblejā un vadīja darba grupu “Kvalitātes standarti ziņojumos par cilvēktiesībām” Zagrebā, Horvātijā.

2001. gada 15. – 19. novembris Ieva Leimane piedalījās Pasaules alianses garīgo slimo interešu aizstāvības tīkla (*GAMIAN*) gadskārtējā konferencē Maltā.

2001. gada 16. – 18. novembrī Ilvija Baķe piedalījās juristiem organizētā seminārā, kuru organizēja Garīgi slimo tiesību un interešu aizstāvības centrs Tallinā, Igaunijā.

2001. gada 13. – 16. decembrī Ieva Leimane piedalījās Sorosa atbalstīto politikas analīzes institūta seminārā, kuru organizēja LGI Budapeštā, Ungārijā.

Juridiskās konsultācijas un interešu aizstāvība

No 2001. gada 1. janvāra līdz 31. decembrim Sandra Garšvāne un Ilvija Baķe sniedza juridiskās konsultācijas cilvēktiesību jautājumos. Gada laikā tika saņemtas 96 sūdzības (skat. 1. pielikumu).

No 2001. gada 1. janvāra līdz 31. decembrim Ieva Leimane sniedza konsultācijas 7 klientiem par garīgi slimo tiesībām.

Janvāri – februāri, Anhelita Kamenska darbojās kā konsultante Starptautiskajā Migrācijas organizācijā un veica pētījumu “Sieviešu tirdzniecība – Latvijas likumdošanā” IOM projektā “Sieviešu tirdzniecība Baltijas valstīs: juridiskie aspekti”.

Ieva Leimane piedalījās Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonda organizētajā darba grupā, lai sagatavotu izmaiņas likumā “Par sociālo palīdzību”.

Anhelita Kamenska piedalījās Tieslietu ministrijas darba grupā par Probācijas dienesta izveidi.

2001. gada 3. – 11. aprīlī Nils Muižnieks piedalījās kā viens no četriem ekspertiem ANAP/EDSO organizētajā Ekspertu misijā par Latvijas Valsts Cilvēktiesību biroju un ombudsmena funkcijām Latvijā. Viņš piedalījās misijas rezultātu popularizēšanā medijos, kā arī tikās ar politiķiem un Latvijas Valsts prezidentu.

2001. gada 2. maijā Saeimas Cilvēktiesību un sociālo lietu komisija uzaicināja Nilu Muižnieku prezentēt LCESC izdoto pārskatu “Cilvēktiesības Latvijā 2000. gadā”.

Izrādot protestu pret dažu politiķu tiešu vai netiešu atbalstu ekstrēmistiem, LCESC uzrakstīja atklāto vēstuli “Garda pret Latviju” divu politisko partiju vadībām, savāca 30 NVO vadītāju un pētnieku atbalstu parakstus un publicēja to laikrakstos.

2001. gada 6. decembrī Latvijas Valsts prezidente uzaicināja Nilu Muižnieku strādāt cilvēktiesību ekspertu grupā, lai izvērtētu valodas prasības deputātu kandidātiem.

LCESC 2001. gada finansialās darbības pārskats

Ieņēmumi: LVL 95 727

Finansētāji: Atvērtās Sabiedrības institūts (Budapešta), EDSO misija Latvijā, ASV vēstniecības Demokrātijas komisija.

Sorosa fonda – Latvija deleģētas programmas (Cilvēktiesību un etniskās saskaņas programma, Programma personu ar garīgās attīstības traucējumiem un garīgi slimu cilvēku interešu aizstāvilbai)

Projektiem: LVL 159 164

Administratīvie izdevumi: LVL 17 883

Izdevumi

Izdevumi statūtos paredzēto mērķu un uzdevumu veikšanai: LVL 124 609

(t.sk. LVL 67 966 SFL deleģēto programmu projektu izdevumi)

– algas LVL 30 998

– sociālās apdrošināšanas maksājumi LVL 8 086

Provizorisksie dati uz pārskata publicēšanas brīdi. LCESC 2001. gada grāmatvedības revīziju veica zvērināts revidents Ivars Blumbergs. Interesenti var iepazīties ar auditora slēdzieni LCESC birojā.

LCESC DARBINIEKI 2001. GADĀ

Nīls MUIŽNIEKS – LCESC direktors

Ieva LEIMANE – LCESC direktora vietniece

Ilvija BAĶE – LCESC juriste

Anhelita KAMENSKA – LCESC pētniece

Ilze BRANDS KEHRE – LCESC politikas analīzes pētniece

Artis PABRIKS – LCESC politikas analīzes pētnieks

Sanita ŠŪMANE – LCESC biroja vadītāja

Renāte LĪNE – LCESC grāmatvede

3. pielikums

IZVILKUMI NO STARPTAUTISKAJĀM UN EIROPAS CILVĒKTIESĪBU NORMĀM¹

Tiesības balsot un tikt ievēlētam, politiskā darbība

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. pants:

“Katram pilsonim [...] bez nepamatotiem ierobežojumiem jābūt tiesībām un iespējai:

- a) piedalīties valsts lietu kārošanā gan tieši, gan arī ar brīvi izraudzītu pārstāvju starpniecību;
- b) balsot un tikt ievēlētam istās periodiskās vēlēšanās, kas notiek uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, un kas nodrošina vēlētāju brīvas gribas izpausmi;
- c) ievērojot vispārēju vienlīdzību, pildīt valsts dienestu savā valstī”.

Apsūdzēto tiesības un procesuālās tiesības

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 9. panta 3. punkts:

“Katru sakarā ar kriminālapsūdzību apcietināto vai aizturēto personu bez kavēšanās nogādā pie tiesneša vai citas amatpersonas, kurai saskaņā ar likumu ir tiesības realizēt tiesas varu, un tai ir jādod tiesības uz tiesu saprātīgā laikā vai uz atbrīvošanu. [...]”

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. panta 1. punkts:

“Visas personas ir vienlīdzīgas tiesu un tribunāla priekšā. Katram ir tiesības [...] uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu. [...]”

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. panta 2. punkts:

“Katram, kam inkriminēts kriminālnoziegums, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nebūs pierādīta saskaņā ar likumu.”

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. panta 3. punkts:

“Katram ir tiesības [...] uz to:

¹ Šeit ir minētas svarīgākās normas. Sarakstā ir iekļauti tikai pārskatā par Latviju aplūkoti jautājumi un kategorijas. Saraksts tika adaptēts no Starptautiskās Helsinku Cilvēktiesību federācijas gada pārskata.

- a) lai viņš tam saprotamā valodā nekavējoši un vispusīgi tiktu informēts par viņam uzrādītās apsūdzības raksturu un pamatu;
- b) lai viņam būtu pietiekams laiks un iespējas sagatavot savu aizstāvību un sazināties ar paša izraudzītu aizstāvi;
- c) lai viņš tiktu sodīts bez nepamatotas vilcināšanās;
- d) lai viņš tiktu sodīts, viņam klātesot un varētu aizstāvēt sevi pats vai ar paša izraudzīta aizstāvja starpniecību; ja viņam nav aizstāvja, lai viņam tiktu paskaidrotas šīs tiesības un iecelts aizstāvis jebkurā gadījumā, kad tas nepieciešams tiesas spriešanas interesēs, bez maksas, ja viņam nav pietiekamu līdzekļu šāda aizstāvja atalgošanai; [..]”.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 15. panta 1. punkts:
 “Nevienam nedrīkst atzīt par vainīgu kriminālnoziedzuma izdarīšanā jebkādas darbības vai bezdarbības dēļ, kas saskaņā ar tās izdarīšanas brīdī spēkā bijušajiem nacionālajiem likumdošanas aktiem vai starptautiskajām tiesībām nebija kriminālnoziedzums. [..]”

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkts:
 “Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektivā ar likumu noteiktā tiesā. [..]”.

Vārda un mediju brīvība

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pants:
 “1. Katram cilvēkam ir tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem.
 2. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi izpaust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas neatkarīgi no valstu robežām mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai citādā veidā pēc savas izvēles. [..]”.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta 1. punkts:
 “Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no valsts institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. [..]”.

Personas tiesības uz brīvību, privātās dzīves neaizskaramību un drošību

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 9. panta 1. punkts:
“Katram cilvēkam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst patvaļīgi arestēt vai turēt apcietinājumā. Nevienam nedrīkst atņemt brīvību bez likumā noteiktā pamata un neievērojot tajā paredzēto procedūru”.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17. pants:

“1. Nedrīkst patvaļīgi vai nelikumīgi iejaukties kāda privātajā vai ģimenes dzīvē, patvaļīgi vai nelikumīgi apdraudēt viņa dzīvokļa neaizskaramību vai viņa korespondences noslēpumu vai nelikumīgi apdraudēt viņa godu un reputāciju.

2. Katram ir tiesības uz likuma aizsardzību pret šādu iejaukšanos vai šādiem apdraudējumiem”.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. panta 1. punkts:

“Ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību”.

Nežēlīgas, necilvēcīgas, pazemojošas apiešanās un spīdzināšanas aizliegums

Vispārējās normas:

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 7. pants:

“Nevienam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai nežēlīgi, necilvēcīgi, vai pazemojoši apieties ar viņu vai uzlikt tādu sodu [...]”.

ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, 2. pants:

“1. Katra dalībvalsts veic efektīvus likumdošanas, administratīvos, tiesas un citus pasākumus, lai novērstu spīdzināšanas aktus jebkurā tās jurisdikcijai pakļautajā teritorijā.

2. Nekādi sevišķi apstākļi, lai kādi tie būtu – kara stāvoklis vai kara draudi, iekšējā politiskā nestabilitāte vai jebkāds cits ārkārtējs stāvoklis, nevar būt par attaisnojumu spīdzināšanai.

3. Augstāka priekšnieka vai valsts varas orgāna pavēle nevar būt par attaisnojumu spīdzināšanai”.

ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēligiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, 4. pants:

“1. Katra dalībvalsts nodrošina, lai visi spīdzināšanas akti tiktu izskatīti saskaņā ar tās kriminālo likumdošanu. Tas pats attiecas uz mēģinājumu spīdzināt un uz jebkuras personas darbībām, kas ir līdzdalība vai piedalīšanās spīdzināšanā.

2. Katra dalībvalsts nosaka attiecīgus sodus par šādiem noziegumiem, ievērojot to smagumu”.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pants:

“Nevienu cilvēku nedrīkst spīdzināt vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt”.

Atbildība un kompensācija:

ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēligiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, 13. pants:

“Katra dalībvalsts nodrošina jebkurai personai, kas apgalvo, ka tā tikusi spīdzināta jebkurā šās valsts jurisdikcijai pakļautajā teritorijā, tiesības iesniegt sūdzību šās valsts kompetentajiem varas orgāniem un šādas sūdzības ātru un objektīvu izskatīšanu minētajos orgānos. Tiek veikti pasākumi, lai nodrošinātu prasītāja un liecinieku aizsardzību pret jebkāda veida sliktu apiešanos vai iebiedēšanu sakarā ar viņa sūdzību vai jebkurām liecinieku liecībām.”

ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēligiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, 14. panta 1. punkts garantē, ka spīdzināšanas upuris “saņem atbildību un tam ir ar tiesisku sankciju apstiprinātas tiesības uz taisnīgu un adekvātu kompensāciju”.

Spīdzināšanas rezultātā iegūtas liecības:

ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēligiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem 15. pants:

“[...] neviens paziņojums, kas, kā konstatēts, izdarīts spīdzināšanas laikā, netiktu izmantots par pierādījumu jebkādas iztiesāšanas gaitā, izņemot gadījumus, kad to izmanto pret spīdzināšanas piemērošanā apsūdzēto personu [...]”.

Tiesibsargājošo amatpersonu uzvedība

Vispārējās normas:

ANO Tiesību sargāšanas amatpersonu uzvedības kodekss:

“Katrai tiesību sargāšanas iestādei [..] ir pienākums uzturēt iekšēju disciplīnu un [..] tiesību sargāšanas amatpersonu rīcība ir jāpakļauj sabiedriskai kontrolei [..]” (Preambula)

“Tiesību sargāšanas amatpersonām visos gadījumos ir jāpilda viņiem uzliktais pienākums, kalpojot sabiedrībai un aizsargājot visas personas pret prettiesisku rīcību atbilstoši augstajai atbildības pakāpei, ko prasa viņu profesija.” (1. pants) “Pildot savu pienākumu, tiesību sargāšanas amatpersonām ir jārespektē un jāaizsargā cilvēciskā cieņa, jāsauglabā un jāatbalsta visu personu cilvēktiesības.” (2. pants)

Spēka izmantošana:

ANO 8. kongresā par noziegumu novēršanu un izturēšanos pret noziedzniekiem (1990. gada augusts) pieņemtie Pamatprincipi par tiesību sargāšanas amatpersonu spēka un šaujamieroču pielietošanu, Speciālie noteikumi:

“Tiesību sargāšanas amatpersonas nedrīkst pielietot šaujamieročus pret cilvēkiem, izņemot paš aizsardzībai vai citu cilvēku aizsardzībai pret nenovēršamiem nāves vai nopietna ievainojuma draudiem, lai novērstu īpaši smaga nozieguma izdarīšanu, kas saistīts ar nopietnu dzīvības apdraudējumu, lai aizturētu personu, kas rada šādus draudus un pretojas varai, vai lai novērstu viņa vai viņas aizbēgšanu, un tikai, ja citi, ne tik galēji līdzekļi nav pietiekami šo mērķu sasniegšanai. Jebkurā gadījumā, tiša letāla šaujamieroču pielietošana ir pieļaujama vienīgi, ja tā ir pilnīgi neizbēgama, lai aizsargātu dzīvību.”

Mazākumtautību tiesības un diskriminācijas aizliegums

Vispārējās normas:

Eiropas Padomes Vispārējā mazākumtautību aizsardzības konvencija.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. pants:

“Visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā, un viņiem ir tiesības bez jebkādas diskriminācijas uz vienādu likuma aizsardzību. Šajā skārā ar likumu jāaizliedz jebkura diskriminācija, un likumam jāgarantē visām personām vienāda un efektīva aizsardzība pret jebkādu diskrimināciju – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem”.

ANO Starptautiskās konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 5. pants:
“[...] dalībvalstis apņemas aizliegt un izskaust rasu diskrimināciju visos tās veidos un nodrošināt katra cilvēka vienlīdzību likuma priekšā bez rases, ādas krāsas, nacionālās vai etniskās izcelšanās atšķirības. Īpaši tas attiecas uz šādu tiesību realizēšanu:

- a) tiesības uz vienlīdzību tiesas priekšā un visu citu tiesību sargāšanas institūciju priekšā;
- b) tiesības uz personisko drošību un valsts aizsardzību pret vardarbību vai miesas bojājumiem, kurus nodara gan valdības amatpersonas, gan arī jebkuras citas atsevišķas personas, grupas vai iestādes;
- c) politisko tiesību, piemēram, tiesību piedalīties vēlēšanās – balsot un izvirzīt savu kandidatūru – uz vispārējo un vienlīdzīgo vēlēšanu tiesību pamata, tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā, kā arī valsts lietu vadīšanā jebkurā līmenī un tiesības uz vienlīdzīgu piedalīšanos valsts darbā; [..]”.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 14. pants:

“Šajā Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai mazākumtautībai, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa.”

Valoda, kultūra, reliģija, zinātne:

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 27. pants nosaka, ka “valstis kur ir etniskās, reliģiskās un valodas minoritātes, personām, kas pieder pie šīm minoritātēm, nedrīkst atņemt tiesības kopā ar citiem tās pašas grupas locekļiem baudīt savu kultūru, piekopt un praktizēt savu reliģiju, kā arī lietot dzimto valodu”.

EDSO Kopenhāgenas dokumenta 32.1. paragrāfs nosaka, ka personām, kas pieder pie nacionālajām minoritātēm, ir tiesības “brīvi lietot dzimto valodu gan privātajā, gan publiskajā sfērā”.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 15. panta 1. punktā tiek atzītas ikviena tiesības: “a) piedalīties kultūras dzīvē; b) izmantot zinātnes progresa rezultātus un to praktiskas pielietošanas augļus; c) baudīt morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistīta ar jebkuriem zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors ir šis cilvēks”.

Līdzekļi:

ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 6. pants:
“Dalībvalstis nodrošina katram cilvēkam, uz kuru attiecas to jurisdikcija, efektīvu

aizsardzību un aizsardzības līdzekļus ar kompetentu nacionālo tiesu un citu valsts institūtu starpniecību jebkuru rasu diskriminācijas aktu gadījumos, kuri ir pretrunā ar šo Konvenciju un kuri apdraud cilvēka prasību par jebkāda zaudējuma, kas radies šādas diskriminācijas rezultātā, taisnīgu un adekvātu atlīdzību vai apmierināšanu”.

Pilsonība

Neviens no starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem neatzīst tiesības uz pilsonību kā ikviena cilvēka pamattiesības. Tomēr atteikums piešķirt pilsonību var kļūt par pārkāpumu sekojošām starptautiski nodrošinātajām cilvēktiesībām:

- Tiesības uz ģimenes aizsardzību (Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 23. pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pants);
- EDSO standarti par ģimeņu atkalapvienošanos;
- Bērna tiesības iegūt pilsonību (Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 24. pants un Bērna tiesību konvencijas 7. pants);
- Tādas diskriminācijas, kas balstīta uz etnisko vai nacionālo piederību, aizliegums. (Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. un 5. pants)
- Aizliegums patvaļīgi vai kolektīvi izraidīt ārvalstniekus (Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 13. pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Ceturtā protokola 4. pants);
- Tiesības balsot un tikt ievēlētam (Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. pants).

Kūdišana uz diskrimināciju vai karu

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pants:

“1. Jebkāda kara propaganda jāaizliedz ar likumu.

2. Jebkāda ricība, kas aizstāv nacionālo, rasu vai reliģisko naidu un ir kūdišana uz diskrimināciju, ienaidu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu”.

Bēgļi, piespiedu izraidīšana

Ženēvas konvencija par bēgļa statusu, 33. pants:

“Neviena dalībvalsts nekādā gadījumā neizraida vai neatgriež bēgļi uz tās valsts robežu, kuras teritorijā viņa dzīvība un brīvība ir apdraudēta sakarā ar viņa rasi, reliģiju, tautību vai piederību pie kādas īpašas sociālās grupas vai sakarā ar viņa politiskajiem uzskatiem”.

Starptautiskās humanitārās tiesības

Ceturrtā Ženēvas konvencija par civiliedzīvotāju aizsardzību kara laikā, 3. panta 1. punkts: “Pret personām, kuras aktīvi nepiedalās karadarbībā, tajā skaitā – arī pret bruņoto spēku personāla locekļiem, kuri nolikuši ieročus, un tiem, kas slimības, ievainojumu, aizturēšanas vai cita iemesla dēļ pārstājuši piedalīties karadarbībā, ir jāizturas humāni, nediskriminējot pēc rases, ādas krāsas, reliģijas vai ticības, dzimuma, izcelšanās vai mantiskā stāvokļa, vai pēc citiem līdzīgiem kritērijiem”.

Ženēvas konvencijas 2. papildprotokols paredz civiliedzīvotāju aizsardzību iekšējo konfliktu laikā.

Sieviešu tiesības

ANO Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu 11. pants:

“Dalībvalstis veic visus attiecīgos pasākumus diskriminācijas likvidēšanai attiecībā uz sievietēm nodarbinātības sfērā, lai, pamatojoties uz vīriešu un sieviešu vienlīdzību, nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības, konkrēti: [...] b) tiesības uz vienādām iespējām salīgšanā darbā, arī vienādu atlases kritēriju piemērošanu salīgšanā [...]”.

Apvienoto Nāciju Konvencijas pret starptautisko organizēto noziedzību papildinošais Protokols cilvēku, īpaši sieviešu un bērnu, tirdzniecības novēršanai, apspiešanai (aizliegšanai) un sodīšanai, 3. pants: “a) “cilvēku tirdzniecība” nozīmē ekspluatācijas nolūkā veiktu cilvēku vervēšanu, pārvadāšanu, nodošanu, patvēruma došanu vai saņemšanu, izmantojot draudus vai pielietojot spēku vai citas metodes, kas saistītas ar piespiešanu, nolaupīšanu, krāpšanu, maldināšanu, varas ļaunprātīgu izmantošanu, vai ievainojamības situācijā, vai arī dodot vai saņemot samaksu vai labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu, kuras kontrolē (pakļautībā) ir cita persona. Ekspluatācija ietver, kā minimums, citu prostitūcijas izmantošanu vai cita veida seksuālo izmantošanu, piespiedu darbu vai pakalpojumus, verdzību vai verdzībai līdzīgas darbības, kalpību vai iekšējo orgānu izņemšanu”.

Bērna tiesības

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 19. pants:

“1. Dalībvalstis veic visus nepieciešamos likumdošanas, administratīvos, sociālos un izglītojošos pasākumus, lai aizsargātu bērnu pret vecāku, likumīgo aizbildņu vai jebkuras citas personas, kas rūpējas par bērnu, visu veidu fizisku vai psiholoģisku vardarbību, apvainojumiem vai ļaunprātībām, gādības trūkumu vai pavisam izturēšanos, rupju apiešanos vai ekspluatāciju, arī pret seksuālajām ļaunprātībām. [...]”

37. pants : “[..] c) katram bērnam, kam atņemta brīvība, tiktu nodrošināta humāna apiešanās un viņa personības neatņemamās pašcieņas respektēšana, ievērojot viņa vecuma personu vajadzības. Piemēram, ikviens bērns, kam atņemta brīvība, jānošķir no pieaugušajiem, ja vien netiek uzskatīts, ka bērna interešu vislabākās ievērošanas nolūkā to vajadzētu darīt, un viņam jābūt tiesībām uzturēt sakarus ar savu ģimeni sarakstes un satikšanos veidā, izņemot īpašus apstākļus; [..]” 40. pants: “1. Dalībvalstis atzīst, ka ikvienam bērnam, kurš, kā tiek uzskatīts, pārkāpis kriminālo likumdošanu, apsūdzēts vai atzīts par vainīgu tās pārkāpšanā, ir tiesības uz tādu apiešanos, kas palīdz attīstīt bērna pašcieņas jūtas un savas vērtības apziņu, nostiprina viņā cieņu pret cilvēka tiesībām un citu personu pamatbrīvībām un kas ļauj ņemt vērā bērna vecumu un to, ka vēlams sekmēt viņa reintegrāciju un panākt, lai viņam būtu derīga loma sabiedrībā. [..]”

Garīgi slimo tiesības

ANO Principi garīgi slimu personu aizsardzība un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai,

1. princips : “2. Pret visām garīgi slimām personām, vai tām, pret kurām izturas kā pret tādām personām, jāizturas humāni un respektējot cilvēka iedzimto cieņu. 3. Visām garīgi slimām personām vai tām, pret kurām izturas kā pret šādām personām, ir tiesības uz aizsardzību pret ekonomiskās, seksuālās un citas izmantošanas formām, fiziskiem vai cita veida pāridarījumiem un pazemojošu izturēšanos.” 3. princips: “Katrai garīgi slimai personai, cik vien tas ir iespējams, jābūt tiesībām dzīvot un strādāt sabiedrībā”.

Pacienta tiesības

Eiropas Sociālā harta, 11. pants: “[..] ligumslēdzējas puses apņemas [..] veikt attiecīgus pasākumus, cita starpā: 1. cik vien iespējams samazināt veselības pasliktināšanās iemeslus; [..]”

Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, 10. pants: “1. Jebkurai personai ir tiesības uz cieņu pret viņas privāto dzīvi attiecībā uz informāciju par viņas veselību. 2. Jebkurai personai ir tiesības noskaidrot jebkādu informāciju, kas iegūta sakarā ar viņas veselību. Tomēr, ja minētā persona nevēlas tikt informēta, viņas vēlme ir jāievēro”.

PIEZĪMES